

Geschiedenis van de landen van Overmaas sedert den vrede van Munster tot aan het Partage-tractaat, 1648-1662

<https://hdl.handle.net/1874/236666>

mm 13619

Dubbel

544

GESCHIEDENIS

VAN

de landen van Overmaas

sedert den vrede van Munster

tot aan het Partage-tractaat

1648-1662

DOOR

ALFRED HABETS

Doctor in de Wijsbegeerte en Letteren.

1ste GEDEELTE.

OVERGEDRUKT UIT DE
PUBLICATIONS DU LIMBOURG,

33^e jaargang 1896/97.

PER
Vak 150

GESCHIEDENIS

VAN

de landen van Overmaas

sedert den vrede van Munster

tot aan het Partage-tractaat

1648-1662

DOOR

ALFRED HABETS

Doctor in de Wijsbegeerte en Letteren.

1ste GEDEELTE.

OVERGEDRUKT UIT DE
PUBLICATIONS DU LIMBOURG,

33^e jaargang 1896/97.

INLEIDING.

De landen van Overmaas bestonden uit het hertogdom Limburg, het graafschap Dalhem en de heerlijkheden Valkenburg en Herzogenrade (1).

Het is aan hunne ligging, „over de Maas” ten opzichte van Brabant, waarmede zij naderhand vereenigd werden, dat zij hunnen naam te danken hebben. Sedert de tweede helft der XVII^{de} eeuw evenwel wordt onder de landen van Overmaas dikwijls alleen verstaan het graafschap Dalhem en de heerlijkheden Valkenburg en Herzogenrade (2). Dit onderscheid is toe te schrijven aan

(1) Het land van Herzogenrade werd ook wel het land van Rolduc genoemd naar de abdij van dien naam.

(2) DE NENY, *Mémoires historiques et politiques des Pays-Bas autrichiens*. P. 153.

twee verschillende opvattingen, eene Spaansche en eene Staatsche, zooals wij later zullen zien. Van Spaansch standpunt waren de landen van Overmaas vier in getal, van Hollandsch standpunt drie, benevens het hertogdom Limburg (1). Wat er ook van zij, wij zullen ons in deze schets aan de gewone opvatting die er vier aanneemt houden.

Het hertogdom Limburg werd begrensd ten Noorden door de heerlijkheid Herzogenrade, ten Zuiden door het prinsdom Luik en Stavelot, ten Oosten door het hertogdom Gulik en het grondgebied van Aken, ten Westen door het graafschap Dalhem en het prinsdom Luik (2).

Het bestond uit vier hoofdbanken: Baelen, Walhorn, Monzen en Herve, benevens het Waalsch kwartier; daarenboven uit negen heerlijkheden en het vrije land van Bolland. De negen heerlijkheden waren Sprimont, Esneux, Baugnié, La Rimièrre, La Chapelle, Tavier en Villers-aux-Tours, Lonzen en Wodemont.

Het graafschap Dalhem grensde ten Oosten en ten Zuiden aan de bank van Herve en het hertogdom Limburg, ten Westen aan het Luikerland, ten Noorden aan Valkenburg en Herzogenrade. Het bevatte, behalve de hoofdstad Dalhem, de banken van Cheratte, Aubel, Trembleur, Bombaye, Feneur, Olne, Cadier en Oost (3).

De heerlijkheid Valkenburg werd begrensd ten Noorden en ten Oosten door het hertogdom Gulik, ten Oosten en ten Zuiden door de heerlijkheid Herzogenrade en het graafschap Dalhem, ten Westen door de Maas. Zij bevatte de hoofdbanken Meerssen, Beek, Heerlen en Klimmen, die weer in onderbanken werden verdeeld te zamen 38 dorpen.

De heerlijkheid Herzogenrade of Rolduc werd ingesloten ten Noorden door het land van Valkenburg en het graafschap Gulik, dat ook de Oostelijke grens vormde, ten Zuiden door Dalhem, ten Westen door Valkenburg. Zij bevatte de hoofdplaats van denzelfden naam benevens 16 dorpen (4).

(1) Dit diene ter opheldering van Noot 2, p. 37: LUZAC. "De landen van Overmaze. — Niettegenstaande werd er later altijd gesproken van Limburg en de landen van Overmaze".

(2) Recueil des anciennes coutumes. — Coutumes du duché de Limbourg, par CONSY. CASIER et LOUIS CRAHAY. Préface I.

(3). LUZAC, De landen van Overmaze p. 2.

(4) ERNST, Histoire du Limbourg, t. I, p. p. 28 en volg.

Deze vier, op den rechteroever der Maas gelegen landen, waren achtereenvolgens in het bezit gekomen der hertogen van Brabant. In 1243 had Hendrik II, hertog van Brabant, het graafschap Dalhem gekocht voor eene jaarlijksche rente van honderd marken Keulsch (1). Door den slag van Woeringen, den 5 Juni 1288, kreeg Jan I het hertogdom Limburg en de heerlijkheid Herzogenrade, terwijl Wenceslaus van Brabant en de Hertogin Joanna ten slotte in 1364 de heerlijkheid Valkenburg kochten, waarvan zij nochtans eerst in 1381 het volle genot kregen.

Sedert dien tijd waren de lotgevallen van de vier landen onafscheidelijk met die van het hertogdom Brabant verbonden. Deze band was evenwel van dien aard, dat zij wel aan den hertog, maar niet aan Brabant zelf onderhoorig waren (2). Het opperge-recht dezer landen droeg dan ook den naam van Raad van Brabant en van de landen van Overmaze, als van twee verschillende gewesten.

Na den dood van Hertogin Joanna hebben de Overmaasche landen gestaan onder de volgende vorsten van het Burgondische huis: Antoon van Burgondië 1406—1415, Jan IV 1415—1427, Philips graaf van St. Pol 1427—1430, Philips de Goede 1430—1467, Karel de Stoute 1467—1477, Maria van Burgondië 1477—1482; van het Oostenrijksche huis onder Maximiliaan van Oostenrijk, weduwe-naar van Maria van Burgondië, als regent en voogd van zijn zoon Philips den Schoone 1482—1492, Philips de Schoone 1494—1506, Karel V 1506—1555; van het huis van Spanje onder Philips II 1555—1598, Philips III, overleden in 1621, (de aartshertogen Albert en Isabella, dochter van Philips II, 1698—1621 en Isabella alleen 1621—1633). Eindelijk onder Philips II tot aan de verdeling dezer landen in 1662 (3).

Ofschoon in den tachtigjarigen oorlog de landen van Overmaas reeds vroeger veel te lijden hadden, waren zij nog gedurende zestig jaren in het bezit gebleven van hunnen wettigen vorst. Willem van Oranje had in 1568 getracht den hertog van Alva van vier zijden

(1) BULKENS, *Trophées* p. 233. Enfin notre Duc acquist par cette voye la propriété de la comté de Dalhem, auquel paravant il n'avait eu que la souveraineté, extendant par ce moyen son domaine par delà la Meuse."

(2) PÉLERIN, *Beschrijvinge van het staatsland van Overmaze*, p. 10.

(3) UBACHS, *Korte schets der geschiedenis van Valkenburg*, p. 40.

tegelyk aan te tasten. Hij zelf wilde met het hoofdleger eenen inval doen in Brabant, die evenwel mislukte. De graaf van Kuilenburg beproefde de krijgskans in het zuiden aan de Maas. Hier schenen de opstandelingen in het eerst beter te zullen slagen. De graaf maakte zich meester van zijn eigen kasteel te Wittem, waarvan hij de Spaansche bezetting, die Alva er gelegd had, verdreef. Een tweeduizendtal avonturiers, onder bevel van Jan van Montigny, Heer van Villers en Hoei, die het beleg van Roermond wilden ondernemen, werden verdreven. Intusschen was Alva in de gelegenheid geweest, om een leger op hen af te sturen onder den graaf van Lodron en Don Sancho d'Avila. Deze versloeg de opstandelingen bij Dalhem en nam verschillende bevelhebbers, waaronder Jan de Montigny gevangen. Het gevolg was, dat van den Maaskant voorloopig niets gewichtigs meer tegen Alva ondernomen werd (1). Deze nam kort hierop Valkenburg (2). Na den slag bij Gemblours, den 31 Januari 1578, besloot de toenmalige Spaansche regeering de landen van Overmaas weer voor goed aan de Spaansche kroon te hechten, om de indringers van den kant van Duitschland af te weren. Deze taak werd toevertrouwd aan Alexander Farnese. Limburg, Valkenburg en Dalhem waren spoedig in zijne macht.

Wel is waar gingen nu de landen van Overmaze in deze jaren erg gebukt onder de bij te dragen contributies, zoowel aan de Spanjaarden als aan de legers der opstandelingen, en hadden daarenboven veel te lijden van inkwartieringen van Spaansche troepen, doch zij bleven nu weer geruimen tijd verschoond van den oorlog (3).

De strijd tusschen koning en onderdanen in de Hollandsche provinciën duurde lang. De penningen, de nervus belli, werden hoe langer hoe schaarscher. Een gevolg hiervan was de talrijke lijsten van „faulden” of achterstallige belastingen, die op den dag van heden nog niet voldaan zijn (4).

Na het twaalfjarig bestand, dat den 9 April 1621 ten einde liep, werden de vijandelikheden van weerszijden hervat. Voor de lan-

(1) WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie*, II. p. 269.

(2) LUZAC, *De landen van Overmaze*, p. 45, zegt van Valkenburg, dat het de partij van Oranje gekozen had. Ons dunkt, dat hier van partij kiezen moeilijk sprake kan zijn, aangezien het in die zoogenaamde keuze gedwongen werd.

(3) LUZAC, *id.* p. 46 en volg.

(4) SLANGHEN, *Bijdragen tot de Geschiedenis van het Hertogdom Limburg*, III p. 38.

den van Overmaas liepen de krijsgebeurtenissen na het bestand uit op het voordeel der Hollanders onder Frederik Hendrik. Venloo en Straelen gaven zich over aan de Staatsche troepen in 1632. Roermond capituleerde den 5 Juni van datzelfde jaar, Maeseijk en Sittard werden ingenomen, Maastricht ging aan Frederik Hendrik over den 8 September 1632, na een beleg van eenige maanden. Limburg, Valkenburg en Dalhem deelden weldra in hetzelfde lot, zoodat het geheele land van Overmaas in handen van den prins van Oranje viel, die er in 1633 tot gouverneur benoemd werd (1).

Wij zullen zien welke de toestand was, na de komst der Hollanders in Overmaze en hoe zij zich in dit land hebben weten te vestigen.

(1) Resolutie der Staten Generaal, 23 April 1633.

ALFRED HABETS.

HOOFDSTUK I.

De toestand der landen van Overmaas van 1632 tot 1648.

Bij de overgave van Limburg, den 8 September 1632, werd van wege den prins van Oranje o. a. het volgende bepaald: „Dat in de stad Limburg ende door de gansche provincie over de Mase blijven zal de openbare exercitie van de Catholijcke, Apostolijcke ende Roomsche religie in de kerken, ende kloosteren ende overal, gelijk deselve is geweest tot nog toe, sonder eenigh verhinderen” (1).

Het spreekt ven zelf, dat hier onder de „stad Limburg ende door de gansche provincie over de Mase” het geheele gebied der vier landen moest verstaan worden. De Staatschen hadden zich overigens vóór de inneming van de stad en hoofdplaats Limburg nog niet als volkomen bezitters van het land van Overmaas beschouwd. Nu zij echter niet alleen de bizondere stedekens, maar eindelijk ook de hoofdstad bezaten, rekenden zij zich volkomen meester van het geheele land, eene stelling, die zij, zoo als verder zal blijken, hebben verdedigd, zoolang als zij hun te pas kwam.

Als bezitters van het land hadden zij nu natuurlijk ook het recht, om er de orde van zaken te regelen, zooals zij wilden. Zoo werd bij plakkaat van den 8 Maart 1634 aan de inwoners, onder bedreiging van als rebellen behandeld te worden, verboden, om nog langer in appel te gaan bij den raad van Brabant te Brussel; deze

(1) Zie AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlog III. p. 59.

zou vervangen worden door het Brabantsch leenhof te s-Gravenhage. Dit is later ook het hof van appel gebleven voor het Staatsch gedeelte van Overmaas (1).

Den 31^{en} dierzelfde maand werd bij plakkaat ieder, die eenige heerlijkheid of goederen in de landen van Overmaas bezat, en ze van den koning in admodiatie of pandschap had, verplicht, om er binnen drie maanden de titels van op te geven aan de griffie der Staten Generaal te 's-Gravenhage, op straffe van nulliteit (2).

Deze maatregelen vloeiden voort uit de omstandigheid, dat de ingezetenen, volgens de Staten Generaal, niet meer gehouden waren de ordonnantiën en instellingen van den koning van Spanje te volgen. De Staten gingen hierin zoover, dat zij „allen en een yegelijcken der Ingezetenen van de voorschreve Stadt en andere landen van Overmaze, van wat staet, qualiteit of conditie deselve souden mogen zijn, notificeerden, dat sij niet gehouden zijn te vijeren eenige andere Feestdagen, als bij de Gereformeerde religie worden gevijert en geobserveert” (3). Dit vonden de inwoners vrij onaangenaam, aangezien zij verplicht werden zich op die Protestantsche feest- en biddagen te onthouden van allen zwaren arbeid en hunne winkels te sluiten. Zij gebruikten dien tijd, om hunne kleeren te stoppen en te lappen. Vandaar de uitdrukking: Geuzen biddag, boeren lapdag (4). Zij hielden zich niettemin aan hunne eigene katholieke feestdagen.

Bij die gelegenheid werd ook bepaald, dat in de voornaamste vlekken en dorpen predikanten zouden worden aangesteld. Deze maatregel liep evenwel op niets uit, ten gevolge van de herovering van de stad Limburg en een gedeelte van het Overmaasche door de Spanjaarden in 1635. De versch aangestelde predikanten waren genoodzaakt een goed heenkomen te zoeken. In 't vervolg zullen wij zien, hoe de nu herderlooze landen (5), die volgens Luzac niet tevreden schenen met de heimelijke bediening der Maastrichtsche leeraren, nog eens beproefden de protestantsche classis te herstellen.

(1) Publications de la Soc. histor. et archéol. dans le duché de Limbourg, Tome XXI, p. 210.

(2) Groot Plakaatboek I, p. 249.

(3) Kerkelijk Plakaatboek Dl. 8, titel 8, p. 562.

(4) Jos. HABETS, Houthem St. Gerlach p. 20.

(5) Hier worden de Protestantsche herders bedoeld.

Aan de hand van eene nog onuitgegeven Maastrichtsche kroniek van het einde der 17de eeuw zullen wij in groote trekken de gebeurtenissen tot 1648 volgen (1).

„Anno 1634 den 29 Junij is sconincx volck gearriveert tot elven (2) boven eijdsden bij haer hebbende over de hondert stukken geschuts, al waer sy hebben eene brugge geslagen, op welken dag heeft het garnisoen van Maestricht op allen de omliggende dorpen allen de beesten ingehalt, vreesende, dat sij soudén belegert worden. — Den 12^{den} hebben alle de officiers onder haer allen de beesten gedeijlt, die sij den eersten July ingebracht hadden.”

Beneden Maastricht, tusschen Hocht en Reckhem, hadden de Spanjaarden eene brug geworpen over de Maas. Het doel was de insluiting van Maastricht. Men begon evenwel met Valkenburg aan de Staatschen afhandig te maken, dat, volgens onze kroniek, den 2 Augustus door graaf Jan van Nassau, generaal der Spaansche ruitèrij, werd ingenomen „met apointement” (3). Het Staatsch garnizoen trok zich terug naar Maastricht en het kasteel kreeg Spaansche bezetting. Het beleg van Maastricht werd evenwel den 7 September door de Spaanschen opgegeven. Zij trokken zich naar Brabant terug.

Wat de landbouwers te lijden hadden door de menigvuldige krijgsbedrijven in deze jaren, toonen ons hier en daar enige regels uit bovenbedoelde kroniek aan: „Anno 1634 in Julio ende Augusto heeft het garnisoen van Maestricht allen het cooren wat in 't veldt was ingehaelt ende al pris gemaakt wat sij hebben kunnen bekomen, met oock allen de beesten van alle omliggende dorpen (4).

Ook de stadsbewoners ondervonden den invloed eener Staatsche bezetting. Den 3 September 1634 deed zij te Maastricht alle

(1) Deze kroniek verdient voor zoover wij uit andere gelijklopende gegevens hebben kunnen raagaan, alle vertrouwen.

(2) Elve of Elve of Navagne, in 't latijn Novagium, was een versterkt kamp op de Maas, tegenover het dorp Moulant. Zie over Navagne: CAUMARTIN, *Promenades dans les environs de Visé*, p. 13 en volg.

(3) Wij staan niet in voor de juistheid van den datum 2 Augustus. Zie *Public. du Limb.* XV, p. 469, waar als datum 13 Augustus staat opgegeven. Zie ook Jos. HABETS, *Bisdóm Roermond*. II. p. 175.

(4) De schrijver teekent verder de duurte der tijden door de volgende prijsopgaven: „In die selve maenden vercocht men een pont boter 10 ende 13 stuyvers, een broot van 6 ponden negen st., een keere coolen 18 ende 19 rijcsdaelders, eenen bessem om te keyren 3 ende 4 stuyvers, een vat terve vier guldens ende 5 st., een pont kertsen 10 st., den hollandtsen kees 8 ende 12 st. het pondt.

ambachten vergaderen om te vernemen, hoeveel geld en zilverwerk ieder bezat, ten einde de troepen te kunnen betalen. Den 5^{den} dier maand werden alle kloosters onderzocht en werd alles wat zij bezaten, tot betaling der soldaten, opgeschreven. In den nacht van 15 September haalden eenige protestantsche burgers en soldaten de Heiligen beelden neer, die de straten versierden, zoo o. a. aan de kerk van St. Servaas, aan die van St. Catharina, aan het Gasthuis en bij de Preekheeren.

Men mag gerust aannemen, dat de Maastrichtenaren niet erg met de Staatschen sympathiseerden, en van den anderen kant niet erg door deze vertrouwd werden. Den 13 Juli 1634 werd „de borgerie” verboden „op de vesten te gaan ende moesten terstondts allen haer geweir op stadt huys bringen” (1).

Den 20 Juni 1634 verscheen er een zeer streng plakkaat tegen de Katholieken. Ondanks de verdragen, op dat punt aangegaan bij de overgave van Maastricht en Limburg, werden alle vroegere vrijheden, aan de Roomschen toegestaan, met voeten getreden. Gewapend krijgsvolk werd uitgestuurd, om geestelijken op te lichten, voor wier vrijheid de Staatschen dan een losprijs vroegen, volgens het aanzien van den persoon.

Deze drakonische strikken, zooals de schrijver van de geschiedenis van het bisdom Roermond ze terecht noemt, werden den 2 Februari en den 2 December 1636 hernieuwd. Is het te verwonderen, dat tengevolge hiervan voor het einde des jaars 1636 de deken en bijna al de pastoors van het land van Valkenburg of op de vlucht, of in de handen der Hollanders waren? (2).

Wij laten hier een oogenblik den schrijver der *Annales rodenses*, Nicol. Heijendal, aan het woord, bij de beschrijving van het bestuur van den 29sten abt van Kloosterrade, Balduinus ab Horpusch. „*Omnes enim*”, zoo schrijft hij, „*non modo monasterii nostri religiosi, sed omnes omnino provinciae Limburgensis* (3) *pastores et praesbyteri sese ad tuta loca receperant, vel dissimulato habitu in latebris incogniti degebant, ne videlicet captivi abducerentur ab Hollandis, qui eo praetextu quod aliqui ex eorum ministris seu praedicantibus ab Hispanis male habiti et Bredam abducti, ibidem*

(1) Kroniek van Maastricht (M. S.).

(2) Archief van het kasteel Haag bij Helder.

(3) Hierdoor moeten de vier landen van Overmaas verstaan worden.

ab eis detinerentur; etiam ipsi suis militibus in mandatis dederant, ut retorsionis loco, quos possent catholicorum in provincia Limburgensi sacerdotes caperent, quod nominatim de abbatibus Rodensi et Vallis Dei decretum fuerat”.

Wij zouden talrijke bewijzen hiervan kunnen geven uit de kerk-registers, die in deze jaren slecht of niet bijgehouden zijn. De pastoor van Hoensbroek bijv. motiveert in 1636 aldus de gapingen in zijn register: „Tempore retorsionum multi hinc inde sunt baptizati pro meliori commodo et securitate subditorum, quorum omnium nomina non sunt in hoc libro”.

Zooals wij boven zagen, hadden de Spaansche troepen in September 1634 het beleg van Maastricht opgegeven. Zij waren nauwelijks uit de omstreken van Maastricht verdwenen, of de Staatschen namen wederom bezit van Valkenburg. Zij waren nu voor de tweede maal, maar slechts voor korten tijd, meester van al de sterkten van de landen van Overmaas. Wij zullen zien, hoe zij van hunne heerschappij wisten gebruik te maken. „Den 12 September is de ruyterie met een deel voetvolck uyt geweest ende hebben het huys van Geul geplundert, ende allen het cooren, dat de huysliedens daer gesalveert hadden, ingebracht, daer in boven 't meesten deel van de schoone bomen in haren bossche aftgecapt ende ingebracht, om tot brandt te gebruycken, dat jamer was sulcke houdt te branden, het hoy, stroy, cooren, al wat sy crygen cunnen, al verdestrueert (1).

Den 18 Sept. 1634 gebood de Hertog van Bouillon, destijds gouverneur van Maastricht, aan alle omliggende dorpen al het stroo en hooi, dat zij hadden, in de stad te brengen, „hebbende daarenboven alle huyslieden tenemael berooft, dat sy niet een grain coorens behalden hebben” (2).

In den loop van het jaar 1635 trachtten de legers des konings zich wederom meester te maken van de landen van Overmaas. De stad Limburg werd den 15 October belegerd en den 30 dier maand stormenderhand ingenomen. Ook Valkenburg, Dalhem en Herzogenrade gingen kort daarop aan Spanje over, zoodat de

(1) Doopregistrs der parochie Hoensbroek.

(2) Dit huis van Geul was het kasteel van Ulrich, graaf van Hoensbroek—Geul, den stadhouder der Valkenburgsche leenen, die voor al te zeer Spaanschgezind gehouden werd.

(3) Kroniek van Maastricht (M. S.).

inwoners, in weerwil van de zware inkwartieringen, zich wederom wat vrijer konden bewegen (1).

De koning was nu weer in het bezit zijner landen en bleef het tot 1644. Alleen Valkenburg is hem in dien tusschentijd nog eens afhandig gemaakt: den 8 November 1636 namelijk trok de hertog van Bouillon aan het hoofd van 800 man tegen Valkenburg op, dat zich den 11^{den} tegen vrijen aftocht van het garnizoen overgaf (2). Stad en kasteel werden evenwel in diezelfde maand November weer heroverd door den markgraaf van Lede, Spaansch gouverneur der landen van Overmaas. Het Hollandsch garnizoen trok zich terug naar Maastricht (3).

De koning maakte van het bezit dezer landen gebruik, om in zijn geldgebrek te voorzien, door verscheidene dorpen tot heerlijkheden te verheffen en ze dan aan Spaanschgezinde heeren te verkoopen of te verpanden. Het in pand geven van dorpen en heerlijkheden was een hulpmiddel, waarop de koningen van Spanje, als Hertogen van Brabant, meer dan eens bedacht waren geweest. Dat dit middel in deze tijden nog al graag ter hand genomen werd, blijkt uit de lijst der heerlijkheden, die in dezen tijd verpand of beleend werden (4). Ofschoon de koning als wettig souverein dezer gewesten volkomen recht hiertoe had, werd door de Staatschen bij plakkaat van 26 Mei 1643 verboden, goederen of heerlijkheden van den koning te koopen of in leen te nemen, en den 17 October van hetzelfde jaar werd verboden leenen te Brussel te verheffen (5). Het gevolg hiervan was, dat sommige leenbezitters, niet wetende bij wien zij hun leen moesten gaan verheffen, eenvoudig thuis bleven en het niet verhieven.

Dat de Spaansche regeering in deze tijden ontzaglijke geldsommen noodig had, behoeft geen betoog. Voor de Overmasche inwoners kwam er dit nog bij, dat, al had ook eene partij, hetzij Spanjaarden, hetzij Hollanders, het land in hare macht, de andere toch niet ophield hare jaarlijksche bede op te vorderen,

(1) JOS. HABETS. Geschiedenis van het leenhof en de leenen van Valkenburg, p. 61.

(2) Kron. van Maastricht (M. S.).

(3) Publications du Limb. XV, p. 425 en SLANGHEN, Marktgraafschap Hoensbroek, p. 227.

(4) Zie hierover SLANGHEN, Bijdragen tot de Geschied. van Limb., III, p. 123 en JOS. HABETS, Liste des engagées des domaines de Limbourg et des trois pays d'Outremeuse (Publicat. de la Soc. arch. XXVI, p. 366).

(5) Groot Plakaatboek I, p. 1435 en 1464.

dikwijls nog verzwaard door buitengewone contributies. „Zoo werden de Overmasche landekens”, zegt Slanghen terecht, „op eerlijke en ook op slinksche wijze tot den laatsten penning uitgeput. De ingezetenen behielden ter nauwernood hun leven, zefs de noodzakelijke eetwaren waren voor geld niet veil” (1). De landman kon zijne akkers slechts ten halve inzaaien en de opbrengst zijner vee-teelt werd hem door roofzieke soldaten ontnomen.

Daarbij kwam, dat de gewone opbrengsten der koninklijke domeinen — eene belangrijke bron van inkomsten in tijd van vrede — slechts ten halve of niet konden geheven worden. Wij vinden hieronder in een „Avertissement” (2) in de rekeningen van Frederik de Randenraedt (3), rentmeester van 's konings domeinen in 't quartier van Valkenburg en Dalhem, o. a. het volgende: „Alzoo den Rendant verzien is geworden in het jaar 1636 van dezen ontfanck in eenen tijt, dat de rigoureuse Placcaten van de Staeten der vereenigde provinciën tegen des conincs officieren werden ingevoerd beneffens de confusiën, ravagiën ende desolatie van het lant van Overmaze, waer door de casteelen van Valckenburg ende Daelhem tot diverse reijzen sijn ingenomen ende geocupeert geworden, van d'eene sijde ende d'andere, soo en heeft den rendant (4), die noyt in paisibele administratie van sijnen ontfangk is geweest, noyt vollen ontfanck kunnen hebben, noch de gewoenlijke gerequireerde documenten tot sijn ontlastinghe.”

Tot nu toe waren de Spaanschen in het bezit gebleven der hoofdsteden der vier landen van Overmaas, behalve in dat der stad Limburg. In 1644 nam dit bezit evenwel grootendeels een einde. Het was in den loop van dat jaar, dat de stad en het kasteel van Valkenburg andermaal in de macht kwamen der Hollanders. Zij lieten in de maand September het kasteel, de stadspoorten en een deel der muren onbruikbaar maken en omver halen. Hout, ijzer en leien werden naar Maastricht vervoerd. Blijkens een brief opgenomen door Slanghen in zijne bijdragen (5) moest

(1) Zie bij SLANGHEN, Bijdragen enz. een brief van den heer van Geul, gericht aan den Raad van Staten te 's Gravenhage.

(2) M. S. in ons bezit.

(3) Frederik de Randenraedt is waarschijnlijk van Spaubeek geboortig. Hij was gehuwd met Isabella Boons. Hunne dochter Catharina Angelina huwde met Jan, Thomas Baron de Negri, eene andere dochter huwde met den advocaat Cornells Waterschap.

(4) Frederik de Randenraedt.

(5) SLANGHEN, Bijdragen tot de Gesch. van Limburg, III. p. 119.

het verarmde land van Valkenburg ook nog de kosten bestrijden, die de Staatsche soldaten aan het afbreken en verwoesten van zijn fier en eeuwenoud kasteel hadden besteed. Ook de kasteelen van Dalhem en Herzogenrade vielen den Staatschen in handen, zoodat Limburg alleen nog aan den koning bleef (1)

Nu begonnen met de Staatsche krijgslieden ook weer de Staatsche ambtenaren, zooals drossaards, stadhouders der leenen, ontvangers, predikanten enz. voor den dag te komen. De Spaanschen verzetten zich hiertegen niet alleen manu militari, maar ook langs diplomatischen weg. Zij beweerden, dat zoolang Limburg, de hoofdstad der vier landen, in hunne macht was, men geene verandering mocht brengen in de landen, die van de hoofdstad afhingen; te meer daar de Staatschen zelf, zooals wij reeds zagen, zich ook niet volkomen meester van het land geacht hadden, voordat zij de hoofdstad Limburg bezaten. Hierin hadden HH. Mog. de St. Gen. hetzelfde stelsel gevolgd als in de Meierij van 's Hertogenbosch, bewerende, dat door het bezit van den Bosch de geheele Meierei onder hun gebied was gekomen.

Deze rechtsquestie over het bezit en het beheer der landen van Overmaas werd eerst in Den Haag zeer hoog opgenomen „maar de Raad van State”, zegt Aitzema, „van meening zijnde, dat de landen van Overmaas in dezen deele (2) dependeerden van Limburg en met Limburg op- en afgingen, en dat deze zake ten opzichte van de Meijerije mocht geven prejudicie, zoo is den 17 Juni (1645) geresolveerd en diensvolgens den gouverneur en anderen aangeschreven, om alles te laten in statu, gelyck het was voor de reductie en demolitie van Valkenburg, Dalhem en Herzogenrade” (3).

Men zag in Den Haag zeer goed de redeneering der Spaanschen in, en om de Meijerij met zekeren schijn van recht te kunnen behouden, lieten zij in de landen van Overmaas hetzelfde stelsel toe. Wij zullen zien hoelang dat duurde.

Middelerwyl had de kerkeraad der Nederlandsche hervormde kerk te Maastricht aan H. H. Mog. de Staten Gen. geschreven, om, met het oog op het bezit der sterkten van Valkenburg, Dalhem

(1) Jaarboekje voor het land van Valkenburg 1871, p. 45.

(2) n. wat betreft de gewone jurisdictie.

(3) AITZEMA. Saken van Staat en Oorlogh in ende omtrent de vereenigde Nederlanden. 's Gravenhage ann. 1609, Dl. III, p. 4.

en Herzogenrade, de voornaamste plaats van het platte land „in dewelcke men presumeert, dat men de meeste toehoorders sal cuunen crygen” te voorzien met predikanten

De Raad van State hierover gehoord zijnde, adviseert, dat de ijver, die de heeren uit Maastricht toonen te hebben voor de voortplanting van 's Heeren woord, zeer prijselijk is, maar dat het wel te betreuren was, dat men aan hun verzoek niet kon voldoen. Dat in 1633 eerst na de overgave van Limburg, zijnde de hoofdstad der landen van Overmaas, werd overgegaan tot het aanstellen van predikanten, en dat men van den anderen kant sedert de verovering van Limburg door de Spaanschen, nooit meer had getracht „publiekelyck” predikanten in te voeren, aangezien men niet meer in het bezit was van de hoofdstad des lands. En indien men al over deze beweegredenen heenstapte, dan zou dit „een crachtigh argument” zijn tegen de Republiek nopens de Meierij van 's Hertogenbosch. Daarenboven zag de Raad ook niet in, hoe de predikanten in Valkenburg, Dalhem en Herzogenrade zouden te „mainteneeren” zijn, aangezien de sterkten waren afgebroken (1).

Men ziet, dat het antwoord op deze aanvraag in nauw verband staat met de zienswijze, die H. H. Mog. huldigden ten opzichte van het beheer der drie landen van Overmaas na de verovering hunner sterkten in 1644, namelijk „in statu, gelijk het was voor de reductie en demolitie van Valkenburg, Dalhem en Herzogenrade”. De raad van State, de juistheid van de redeneering der Spaansche regeering erkend hebbende, had bij resolutie van 17 Juni 1645 verboden nieuwe ambtenaren te plaatsen en nog verdere contributies te vorderen. Dit was gebeurd ondanks het betoog van den heer van Gent, Hollandsch stadhouder der leenen van Valkenburg (2), die in een uitvoerig schrijven trachtte aan te toonen

(1) Algemeen Rijksarchief te Brussel — Spaansche Secretarie — Liasse 231.

(2) Ziehier een karakterschets van den later nog dikwijls voorkomenden heer van Gent, geschreven door den Zweedschen gezant, Appelbom, die hem omstreeks 1650 in den Haag heeft gekend :

„M. van Gent, gentilhomme, veut passer pour Baron ; il est âgé de 47 ans, passablement prudent et éloquent, a bien étudié, surtout l'histoire, parle coulamment le français, a épousé une demoiselle de la famille de Ripperda, a cinq ou six petits enfants, tient équipage et mène un assez grand train ; est estimé riche de 200,000 florins. C'est un homme plein d'esprit et hardi dans ses discours et ses propres opinions. A cause de ses enfants il est lié avec le prince d'Orange. Auparavant il a été bien affectionné à la Couronne de Suède, et à celle de France, mais maintenant on le croit indifférent à ces puissances, ou plutôt un peu incliné pour le Danemark. Il visite souvent la princesse douairière (Amalia van Solms) qui est regardée comme bien affectionnée à la couronne de Danemark et d'Espagne. (Vreede, Nederl. Diplom. III, 139.)

dat Limburg niet het minste recht van superioriteit bezat over de steden en landen van Valkenburg, Dalhem en Herzogenrade.

Ook de inwoners zelf waren in dezen rechtstrijd niet van het gevoelen van den heer van Gent. Zij lieten H. H. Mog. door twee gecommitteerden zeggen, dat, hoewel zich hierin neutraal houdende, zij in de beschrijving der Staten altijd in eenen adem met Limburg werden genoemd. Daarenboven kon er van een feitelijk in bezit hebben der drie landen door de Staatschen geen sprake wezen. De vestingen waren „teenemael geraseert” (1) en de Spaanschen zelf bezaten in het land van Valkenburg nog een versterkt kamp, Navagne of Elve. Hunne soldaten kwamen daarenboven dagelijks ook in de andere steden en het verwoeste kasteel van Dalhem was zelfs weer door hen hersteld en bezet geworden (2).

Wat er ook van zij, men was blijde over het gunstige advies, gevolgd door de nog meer gunstige resoluties betreffende de landen van Overmaas. Het moest evenwel niet lang duren. Nauwelijks was den Hollandschen plenipotentiarissen te Munster bekend, dat over de betwiste landen een statu quo zou worden uitgesproken, of de Staten Generaal stapten over hunne vroegere resolutie heen, en bevalen den 15 Januari 1647 de door den Raad van State verleende schorsing der beden op te heffen en gelastten aan hunne ambtenaren, om zoo spoedig mogelijk hunne respectieve posten te gaan bekleeden. Den commandant van Maastricht werd opgedragen aan de officieren, zoo noodig de „sterke hand te verleenen” (3).

Zoo begonnen de Staatschen al dadelijk met in de betwiste landen, vooral in dat van Valkenburg, nieuwe hoofdamttenaren aan te stellen of het den bestaanden titularissen lastig te maken.

De luitenant Drossaard van Valkenburg, Wouter van Meer (4), opvolger van Frederik de Randenraedt, zag zich diengevolge genoodzaakt de schepenen der hoofdbanken van Valkenburg te doen vergaderen op het fort Leuth, ter bespreking van verschillende

(1) Kroniek van Maastricht (M. S.)

(2) AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh. Dl. II, p. 980 en volg.

(3) PELERIN, Beschrijving van het Staatsland van Overmase, p. 12.

(4) Wouter van Meer was van eene vrijheerlijke familie van Meer, een dorp van dien naam bij Tongeren. Hij stond bekend als een der getrouwste dienaren des konings. Hij was de zoon van Reinier van Meer, ontvanger des lands, en van Elisabeth Weustenraedt, dochter van Math. Weustenraedt, scholtis te Hoensbroek. (JOS. HABETS, Houthem-St. Gerlach, p. 25).

punten, rakende 's konings dienst, 's lands welvaart of het beheer der Justitie. (1)

Zoozeer de Staatschen de ambtenaren ontsloegen en er van hunne partij in de plaats stelden, even zoozeer beijverden zich de Spaanschen, om er hunne bedieningen te handhaven (2). Deze laatsten hadden hierover den 2 September 1647 een plakkaat uitgevaardigd, waarop terstond van de andere zijde een tegenplakkaat verscheen, waarin o. a. gezegd werd „dat hiermede wel expresselijk werd belast ende bevolen aen de ghestelde officieren van dezen Staet over de voorschreven landen van Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade, heur door 't voorschreven plakkaet niet te laten afschrikken van heure bedieningen, maer heur daerinne te houden, ende dezelve te exerceren volgens ende in conformiteyt van heure respectieve commissien” (3). Dit had tengevolge, dat van Staatsche zijde in ieder land een drossaard verscheen, een stadhouder der leenen, met zijne schepenen, leenmannen en andere ambtenaren.

Bij plakkaat van 24 September 1647 werd den ingezetenen verboden naar iemand anders te luisteren, dan naar de Staatsche officieren op poene van arbitaire straf (4). Dat dit alles gepaard ging met de noodige dwangmiddelen, behoeft geen betoog. Staaltjes in overvloed zijn hiervan te vinden in Slanghen's Bijdragen, Dl. III.

De Heeren Gedeputeerden van wege de provincie Holland verzetten zich evenwel tegen al deze feitelijkheden. Ondanks dit verzet zond de Prins van Oranje den Rijngraaf, naderhand gouverneur van Maastricht met een voldoende aantal paarden en voetvolk, om te gaan „logheren” in het land van Overmaas, en aldaar te blijven liggen, totdat de vrede zou geteekend zijn.

De Spanjaarden hadden onder den Prins de Ligne in de omstreken van Namen, in het overkwartier van Gelder en ook langs de Demer een aanmerkelijk aantal troepen liggen. Deze waren op het punt om ook in Overmaas te komen „logheren”. „Maar sy hebben

(1) SLANGHEN, Bijdragen tot de Gesch. van Limburg, III p. 144 en volg.

(2) Zoo werd ook uit zijn dienst ontzet de stadhouder der Valkenburgsche leenen, Conrad Ulrich, baron van Hoensbroek-Geul. Zijn eerste optreden in 's lands dienst dagteekende van 1617, toen hij door de landsstaten van Valkenburg en Herzogenrade en, bij afzonderlijke commissie, door die van Dalhem, naar Brussel werd afgevaardigd. Deze dertigjarige diensttijd verhinderde niet, dat hij uit zijn ambt werd ontzet. (SLANGHEN, Bijdragen enz. III p. 141).

(3) Groot Plakaatboek Dl. II p. 1179 en 1180.

(4) JOS. HABETS, De leenen van Valkenburg p. 64.

haar te veel laten gelegen syn, om het groote werk van den afzonderlycke vrede daer door gheen krak te geven" (1).

Het gevolg van dit alles was eene grenzenlooze verwarring. Kerken en pastorieën werden den eenen dag met pastoors, den volgenden dag met predikanten bezet, de ambtenaren waren Roomsche of Hervormde, naarmate de Hollanders of de Spanjaarden meester waren (2). Daarenboven werden van de verarmde ingezetenen voortdurend zware offers geëischt, nu eens van Brussel of Limburg uit, dan weer uit 's Gravenhage of Maastricht, soms uit al die plaatsen te gelijk. Niet alleen bedden en subsidiën, maar ook pachten en renten van achterstallige domeinen werden van de twee kanten geëischt en onverbiddelijk ingevorderd (3). Handel en welvaart gingen bijna te niet en van weerszijden werd het landvolk uitgeput.

Den 6 Januari 1648, op Driekoningendag, werd Dalhem, dat, zooals wij zagen, weer in de handen der Spanjaarden was geraakt, door den gouverneur der stad Maastricht, den graaf van Solms (4), met zes stukken geschut en een mortier sterk beschoten, waarop het Spaansch garnizoen zich in den avond van den volgenden dag overgaf. Den 17^{den} deden de Hollanders het kasteel springen (5). Valkenburg werd in het begin van 1648 door hen opgebouwd, en met garnizoen voorzien. Hunne rechtbanken aldaar en die op het platte land werden door deze garnizoenen „gemaïnteneerd". Om meer kracht aan dit alles bij te zetten, lieten zij het garnizoen van Maastricht van tijd tot tijd op de dorpen logeeren. Zoo trok den 21 Jan. 1648 de Rijngraaf Frederik-Magnus, prins van Salm, uit Maastricht met 30 compagnieën ruitery en 30 compagnieën voetvolk uit de stad „ende hebben allen daghen op die dorpen gelegen omtrent de stad ende hebbent teenemaal verdestruert ende van die dorpen, daer het volck niet gelegen en heeft, hebben den rijngrave syne borse wel versien, soo dat hij over de 4 tonnen schats ontvangen heeft (6).

De regering des konings, die nog steeds in het bezit bleef van

(1) AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh III, p. 241.

(2) LEZAC, Bijdrage tot de Geschiedenis der landen van Overmaas, p. 154.

(3) Publications de la Soc. d'Archéologie du Limb. XV, p. 449.

(4) Johan-Albert, graaf van Solms tot Braunsfels, zwager van prins Frederik-Hendrik, overleed te Maastricht den 6 October 1648. Men vergel. Public. etc. du duché de Limb. III, p. 18.

(5) Kroniek van Maastricht (M. S.).

(6) Idem.

Limburg, vestigde van haren kant, om hare rechten te doen gelden, in Febr. 1648 rechtbanken te Leuth, een leengoed van Valkenburg, te Elve (Navagne) en te Rimborg (1).

Dit was de toestand, waarin zich de twee partijen bevonden, toen den 5 Juni binnen Maastricht en door het geheele land de vrede tusschen den koning van Spanje en de Republiek werd aangekondigd. De hier bedoelde vrede van Munster, die den 30 Jan. 1648 tot stand kwam, bevatte onder art. 3: „Wat aangaat de drie kwartieren van Overmaze, te weten: Valkenburg, Daalhem en 's Hertogenrade, zullen dezelve blijven in den staet, zooals zij zijn, en in geval van dispuut en controversie, zal deselve verzonden worden aen de chambre mi-partie om te worden gedecideert” (2). Wij zullen zien, welke de gevolgen waren van deze bepaling.

(1) Publications de la Soc. d'Archéol. du Limbourg Dl. XXI p. 215.

(2) AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh.

HOOFDSTUK II.

1648 en 1649.

De gevallen van „dispuut en controversie” over het bezit der 3 landen van Overmaas, deden zich spoedig voor. Het *uti possidetis* werd van beide zijden op verschillende manieren opgevat.

De Staatschen beweerden, dat zij op het oogenblik, dat de vrede geteekend werd, meester waren der drie landen, dat de koning er geen voet gronds meer bezat en zij ze dus krachtens artikel 3 van den Munsterschen vrede konden behouden (1). Hier dient evenwel opgemerkt te worden, dat, al hadden de Staatschen even voor het sluiten van den vrede en juist in het vooruitzicht van dien vrede, de ontmantelde drie hoofdsteden weer hals over kop ingenomen en de vestingwerken hersteld en herhaaldelijk ook het Maastrichtsch garnizoen op de dorpen doen logeeren, de Spaanschen van hunnen kant het fort Navagne in het land van Valkenburg nog bezaten, het fort Leuth, een leengoed van Valkenburg, benevens Rimburch in het land van Herzogenrade; dat de Spaansche ambtenaren ook herhaaldelijk excursies in de landen gedaan hadden en daarbij hunne officieren, de rechtbanken, hoewel met moeite, hadden weten staande te houden. Wij zien dus, dat de rechtsquestie, ondanks het betoog van den Prins van Oranje (Willem II), die met den raad van State in 1649 in de Staten Gen. beweerde, dat de landen van Overmaas aan de Staten behoorden en men niet

(1) AITZEMA, *Zaken van Staat en Oorlogh* III p. 286.

„disputabel moest maken 'tgeene klaer was”, in werkelijkheid niet zoo klaar was.

Het voornaamste argument, dat de Spaanjaarden gebruikten, om hun recht op de drie landen van Overmaas te doen gelden, was juist datgene, waarop de Hollanders zich ten opzichte van dezelfde landen beroepen hadden, na de inneming van Limburg in 1632, en waarop zij zich nog steeds beriepen ten opzichte van de Meierij van Den Bosch. Reeds in de instructie door de Staten Gen. aan de Plenipotentiarissen voor den Munsterschen vrede, den 28 October 1645 gegeven, lezen wij onder art. VIII: „Ende diensvolgens wert wel ende terecht verstaan, dat de Meijerije van 's Hertogenbosch, als van dezelfde stadt dependerende, aen deze zijde behoort ende moet volgen” (1).

Zooals wij in ons vorig hoofdstuk zagen, was dit ook het geval geweest met Limburg, na 1632. Nu evenwel dit argument door de Spanjaarden, die Limburg, de hoofdstad der vier landen, bezaten, ten hunnen voordeele werd gebruikt, keerde de kaart om: de Staatschen wilden van deze redeneering niets meer weten, en trachtten door allerlei spitsvondigheden te weerleggen, wat zij vroeger, toen het hun te pas kwam, bij de inneming van de stad Limburg in 1632, als zeker hadden aangenomen. Zij trachtten namelijk te bewijzen, dat Limburg niet de hoofdstad was der vier landen, dat door de landen van Overmaas alleen Valkenburg, Dalhem en Herzogenrade verstaan werd.

In ieder geval, wat er ook van zij, ondanks het *uti possidetis* van den Munsterschen vrede, bleef het recht op het bezit der landen van Overmaas nog altijd onbeslecht. Ook Aitzema bekendt, dat de landen questieus bleven. Ondanks dit alles, stelde de Voorzitter der St. Gen. in het laatst van Febr. 1648 voor, aan zijne Hoogheid den Prins van Oranje commissie te geven als Gouverneur en Kapitein-generaal over de drie landen, met een tractement van drie duizend gulden (2). Eerst hadden de afgevaardigden van de provincie Holland zich tegen dit voorstel verzet, maar in het begin van Maart legden zij er zich bij neer.

Beide partijen beperkten zich niet alleen tot een bloot theoretischen rechtstrijd, de feitelijkheden moesten spoedig volgen en

(1) AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlog, III, p. 510.

(2) Idem p. 246.

wel het eerst van den kant der Staatschen. Al waren nu deze landen ook questieus gebleven, dan hadden zich de Staatschen toch geen feitelijkheden mogen veroorloven, aangezien in artikel 3 van den vrede was opgenomen dat „in cas van dispute en controverse sal deselve gherenvoyeert worden aan de Chambre-mi-partie, omme aldaer te worden gedecideert.” Deze „cas van dispute en controverse” bestond wel degelijk. Wat was er nu eenvoudiger dan, volgens de overeenkomst, terstond une chambre-mi-partie op te richten en haar de zaak te laten beslissen? Maar dat was 't niet, wat de Staatschen wilden.

Wij zullen zien, hoe zij steeds verkozen in troebel water te visschen. Zij achtten zich daarenboven genoegzaam overtuigd van hun recht op de drie landen en handelden er mede, alsof zij er de wettige souverainen van waren.

Ook waren zij niet weinig verwonderd, dat de koning van Spanje nog na 1648 doorging met het heffen van de beden in de landen, die, naar zij meenden, hun toebehoorden, ofschoon in al die voorafgaande jaren, waarin de landen afwisselend in de handen of van deze of van gene partij geweest waren, steeds eene dubbele contributie, eene Staatsche en eene Spaansche, was geëischt (1). De Staatschen waren zelfs zoo verontwaardigd over dat uitschrijven van beden in „hunne” landen door de tegenpartij, dat de raad van State adviseerde, dat men met evenveel recht belastingen kon heffen in het Hertogdom Limburg, dat altijd buiten questie gebleven was en den koning toebehoorde. De raad was derhalve van meening, dat den ontvanger van Ylem behoorde gelast te worden contributie in het hertogdom Limburg op te eischen, zoolang, tot dat men van de andere zijde zou ophouden met het heffen van beden in de drie andere landen, alleen om te bewijzen „dat men de Souverainiteyt van deser zyde (2) daerover begeerde te maintaineren”. Ondanks het protest van de provincie Holland werd hiertoe ook werkelijk besloten en Aitzema voegt er heel ernstig bij dat „dese dinghen daernae tot executie komende, hebben veel disputen veroorzaekt”.

Hoe de Staatschen handelden met de geestelijke goederen in de „questieuse” landen, blijkt uit het plakkaat van 11 Juni 1649, waarmede de geestelijkheid werd verrast.

(1) AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh III, p. 279.

(2) nl. van de zijde der Staatschen.

Ten gevolge hiervan werd zekere Peit van den Blauwenstein belast met de ontvangst en het beheer der geestelijke goederen. Hem moesten de origineele fundatiebrieven en verdere stukken, op straf van lijfswang, overgelegd worden; ook de pachters van zulke goederen, indien zij niet eene arbitraire straf wilden be-
loopen, waren verplicht hunne pachtverdragen te toonen en hunne gehuurde landerijen, tienden enz. op te geven (1).

De dorst naar kerkelijke inkomsten was zoo groot, dat deze Peit van den Blauwenstein zijne handen zelfs niet kon afhouden van goederen, die aan het kapittel van St. Servaas toebehoorden. Het gold namelijk de goederen en de inkomsten van de pastorie van Berg (bij Valkenburg). Op eene klacht van den Deken en van het kapittel van St. Servaas aan H. H. Mog. werd de Staatsche ontvanger in het ongelijk gesteld en hem werd bevolen, dat hij den bezitter zijne goederen zou laten genieten (2).

De opvolger van den ontvanger Blauwenstein, een zekere Adolf van Padtborch, ging nog verder en nam aanzienlijke renten en pachten in beslag, toebehoorende aan de huiskapel van het kasteel Hoensbroek (3).

Deze inkomsten werden grootendeels gebruikt, om de predikanten te bezoldigen. Den 9 Dec. 1648 hadden die der Duitsche en Waalsche gemeenten te Maastricht weer eene missive gezonden aan de St. Gen. met verzoek om in de drie hoofdplaatsen der Overmasche landen predikanten aan te stellen. „Waarop gedelibereert zijnde is goedgevonden ende verstaen, mitsdien te versoeken den raed van State, dat deselve willen adviseeren, waeruyt dat het tractement van de voornoemde drie op nieuws aan te stellen predicanten soude kunnen gevonden worden” (4).

In Maastricht was de verdrukking niet minder groot. Tien dagen na de afkondiging van den vrede van Munster (16 Juni) besloten de Staten Gen., dat alle abten, prelaten, papen, monniken en andere geestelijkheid uit Maastricht en het graafschap Vroenhof moesten vertrekken. Kloosters, kerken en kapellen werden van beelden en andere paapsche sieraden ontdaan en zouden gesloten blijven op

(1) SLANGHEN, Bijdragen enz., p. 147 en volg.

(2) Rijksarchief te Maastricht, Resol. van H. H. Mog. 1640—1664. Extracten 2de Dl.

(3) SLANGHEN, Het Markgraafschap Hoensbroek, p. 91.

(4) Rijksarchief Maastricht, Resolutie van III. Mog. 1630—1664. Extracten 2de Dl.

straf van 1000 gulden (1). „Den 27 Juni hebben die Staten alle pastoors verdreven van de dorpen, die vroenhoffs zijn, ende hebben predicanten ofte ministers in plaetse gesteld” (2). Die dorpen waren Wilre, Montenaken en Heukelom, benevens een gedeelte van Maastricht zelf.

Sommige onzer hedendaagsche geschiedschrijvers (3) zijn gewoon dergelijke maatregelen te verontschuldigen met te zeggen, dat de geest des tijds daar de schuld van droeg en dat men overal zoo deed. Ons dunkt, dat, indien personen van dezelfde partij steen en been klagen over de gewelddadigheden hunner eigene partijgenooten, dit genoeg zegt: In een rapport van 35 artikelen, gezonden door de gewezen commissarissen-deciseurs van Maastricht, de heeren Bronckhorst en Bicker (4), aan de Staten Gen., gedagteekend den 26 Sept. 1648, zegt art. 19: „Ende sullen U Hoogm. gelieven expresselijk te belasten aen alle officieren van de landen van Overmaeze, dat sij haer gesag ende autoriteit niet verder extenderen, dan sij mogen te doen. Alsoo wij hebben bevonden personen, sonder forme van procedure, te worden opgehaelt, gearresteert ende weder ontslagen, selfs in gerechtsbanken van andere Heeren, dat oock de Ingesetene, onder andere Heerenbanken gehoorende, van de Officieren tot exactiën worden geprest, ende op eene pene, soo de Ingesetene niet weinig beswaerlijk valt” (5).

Wij verlaten de verscheurde landen van Overmaas voor een oogenblik om te zien, welk werk de heeren diplomaten intusschen van de geschillen maken. Wij treffen als bemiddelaar en vertegenwoordiger van wege de Spaansche regeering te Brussel den bekenden raadsheer Petrus Stockmans aan, en als gezant van den koning van Spanje bij de Republiek, sedert 1649, den heer Antoine Brun. Deze werd den 24 Juni in den Haag met de noodige eerbewijzen ontvangen (6).

De heer Stockmans beklagde zich, dat de Staten verscheidene

(1) Groot Plakaatboek II p. 238.

(2) Kroniek van Maastricht (M. S.)

(3) SURINGAR, Bijdrage tot de kennis van den regeeringsvorm van Maastricht, p. 117.

(4) De Bicker's waren eene machtige Amsterdamsche burgemeesters-familie.

(5) Algemeen Rijksarchief 's Gravenhage. Loketkas 42.

(6) AITZEMA III p. 311. Betrekkelijk den geloofsbrief, dien de gezant van zijn meester ontving, zie Aitzema III p. 409.

Brabantsche geestelijken, wonende op het gebied van Zijne Majesteit, beroofd hadden van hunne tienden en andere goederen, gelegen in de Meierij van Den Bosch — dat zij het gebied der Meierij te ver uitstrekten — dat zij dorpen, tot het kwartier van Antwerpen behorende, bij het markgraafschap van Bergen-op-Zoom zochten te voegen — dat de Staatsche ambtenaren in die oorden veel geweld pleegden, zich alles toeëigenden, wat zij konden machtig worden en de geestelijkheid met meer strengheid behandelden, dan in de Republiek zelf (1).

Stockmans voegde er bij, dat dit geenszins strekte om de ruiling van het overkwartier van Gelderland te bevorderen, vooral omdat de Staten in de landen van Overmaas handelden, alsof zij hunne eigene rechters waren, in plaats van de uitspraak der *Chambre-mi-partie* af te wachten (2).

Op al deze klachten en op een brief van den aartshertog Leopold over hetzelfde onderwerp, antwoordden de Staten Gen. „dat sy in alle 't geene voorsz. is wel ende te rechte waren bevoecht, sonder dat syn Hoogheyt (= aartshertog Leopold) ofte yemant anders ter werelt haer dienaengaende met recht ofte fundament soude kunnen verdennen, ende en konden syne Hoogheyt niet verbergen, dat de constitutie ende gelegenheyt van desen staet ende den dienst van deselve niet kon lyden dat daer inne eenighe de allerminste verandering ofte alteratie werde gedaen ofte gebracht” (3).

Dit gold evenwel grootendeels de Meierij en de andere Brabantsche generaliteitslanden. In Overmaas schoten de Staatschen echter dikwijls in hunne maatregelen te kort. Zij hadden er „tot maintien van 's lands souveriniteyt” in de drie hoofdplaatsen alsmede in de gewone banken van justitie de kerken voor de Hervormden toegankelijk gesteld, zij hadden talrijke orders aan hunne officieren gegeven, en verschillende plakكات doen uitvoeren „na ghelegenhiyt van den tijdt ende saeken aldaar voorgevallen” en toch moet Aitzema, zichtbaar geërgerd, bekennen, dat alles van

(1) Conf. K. VAN HOOGBRATEN, *Proeven eener Chambre-mi-partie*; WAGENAAR, *Vaderlandsche historie*, DL XII, p. 25 en volg.; WICQUEFORT, *Histoire des prov. unies*, Livre II, p. 107 en 108. Ed. van 1719, en AITZEMA, *Zaken van Staat en Oorlogh* III, p. 344.

(2) Zie WAGENAAR, *ibid.* Over de zending van Stockmans, zie BRITZ, *Mémoire sur l'ancien droit Belgique*, p. 200, (Tome XX des *Mémoires couronnés de l'acad. roy. des sc. de Belg.*)

(3) AITZEMA III, p. 345-365.

„satanisch effect ende uytslach” misslag was geweest, indien men zich had voorgesteld, dat de officieren van den koning „opiniastreerden” in hunnen eed en hunne ambten in weerwil van alle dreigementen, bleven vervullen. Zij bleven zich steeds beroepen op den inhoud van het vredetractaat, volgens hetwelk alles moest blijven zooals het was, totdat de *Chambre-mi-partie* zou hebben beslist. Aan deze zouden allerlei geschillen over Godsdienst, Landsbeden, Domeinen en Leenen en „voorts wat de Hoogheijt ende Souvereijniteijt van de Landen eenighsints was concernerende” moeten onderworpen worden. De Spaansche partij hield zich zoo goed staande in Overmaas, zonder zich te storen aan alle Hollandsche plakaten en bedreigingen, dat de raad van State „aengemerckt dese extremiteyt ende incompatibiliteyt van Proceduyren van wederzijst officieren, naer ghehoudene communicatie met syne Hoogheijt, haer devoyr hadde geacht HH. Mog. voor te stellen, of deselve niet en souden goet vinden te dencken op eenigh ander middel, om de Souverainiteyt van de voors. 3 Landen van Overmaas in seeckerheyt te brengen (1).

Ook de gezant van Spanje bij de Staten Generaal, de heer Antoine Brun, liet niet na om evenals Stockmans zich te beklagen over de groote aanmatiging der Staten in de landen van Overmaas. In een schrijven van 2 Aug. 1649 zegt hij, dat hij zich waarschijnlijk naar Frankrijk zal moeten begeven, om tegenwoordig te zijn bij het vredesverdrag tusschen de Fransche en Spaansche kroon misschien eenigen tijd afwezig zal blijven.

Het is met het oog hierop, dat hij H.H. Mog. nogmaals antwoord vraagt op het vertoog, dat hij den 13 Juli van dit jaar tot hen gericht heeft betreffende verschillende punten, waarin de Staten tegen den vrede gehandeld hadden en waarin tot nog toe niet de minste verbetering gebracht was. „Et cependant” zoo zegt de gezant, „la confusion et les plaintes croissent touiours de plus en plus pour la continuation des voyes de fait et spoliation, dont l'on use contre les anciens possesseurs, que l'on prive non seulement du revenu de leurs fonds, mais encore de leurs biens mobiliers, comme il a été pratiqué depuis peu à l'endroit des religieux du couvent de Huybergen.” Dit had plaats gehad op het

(1) ATTZEMA, Zaken van Staet en Oorlogh, III, p. 353.

grondgebied van den koning van Spanje. Al was er nu oneenigheid over de grensline, dan was het toch niet geoorloofd, zoo zegt de gezant, met zulke ruwe maatregelen te werk te gaan, maar wel door deputaties van beide kanten, zooals iedereen in dit geval zou handelen, en zooals het overigens in den vrede van Munster is voorgeschreven. Hij hoopt, dat zulke proceduren, in strijd met de eer van de Republiek, zullen ophouden, daden, „*contraires non seulement audit traité de Paix, mais à toute sorte de droits, qui ne permettent pas, que l'on oste mesmé d'abord les aliments à des anciens possesseurs et de bonne foy, ny que les parties se fassent justice d'elles mesme et beaucoup moins qu'un souverain exerce aucun acte de jurisdiction à l'endroit d'un autre*” (1).

Na het vertrek van den Heer Antoine Brun kwam de raadsheer Straetmans, gedeputeerde van den aartshertog Léopold, in December van dit jaar 1649, weer met nieuwe klachten voor den dag.

Wij zullen ons hier beperken tot degene, die uitsluitend betrekking hebben op de landen van Overmaas. Hij drong nogmaals ernstig aan op de oprichting van de *Chambre-mi-partie* „om aldaer alle quaestiën over de non-executie van het tractaet, alsook de contraventiën van dien 't examineren ende daer op te disponeren ende uyt te spreeken” (2). Dit was, zeide hij, in overeenkomst met den vrede van Munster en wel bijzonderlijk met het 21ste artikel van den vrede.

H. H. Mog. trachtten echter steeds de oprichting der tweeledige Kamer, zooals ze Wagenaar noemt, te vertragen. Zij wilden liever de punten, waar men oneens over was, langs diplomatischen weg met den gezant afmaken. Dit kwam hun waarschijnlijk voordeelijker voor, aangezien de Staatsche diplomatie in dezen tijd zeer bekwaam was en de Spaansche niet tegen haar was opgewassen.

Ofschoon de Spaansche gezant, Antoine Brun, doorging voor „een homme subtil et sage, courtois et éloquent” (3), moeten wij toch in aanmerking nemen, dat hij vroeger procureur-generaal bij een provinciaal gerechtshof geweest zijnde, als vreemdeling moeilijk

(1) Algemeen Rijksarchief te Brussel. — Spaansche Secrétarie, Liasse 214. „*Mémoire présenté par M^r l'Ambassadeur d'Espagne aux Etats Génér. à la Haye touchant son départ pour Bruxelles aux traités de Paix, et le convent de Huybergen.* (2 Aug. 1649).

(2) AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh III, p. 353.

(3) Uit eene schets van den zweedschen commissaris Appelbom, omstreeks 1650 geschreven (VREDE, Inleiding tot de geschiedenis der Nederl. diplomatie, Dl. II, p. 136).

de ware bedoelingen van het Hof van Madrid kon weten en er evenmin het volle vertrouwen van kon genieten (1). Ook zullen wij naderhand zien, dat hij door een Spanjaard werd opgevolgd.

De Staatsche diplomaten en gezanten, al hadden zij in dezen tijd niet zooveel gewicht meer in de Europeesche weegschaal te leggen, waren „als Balancemaekers van de conquesten en glorie van alle Princen en Koningen” gevreesd en ontzien (2).

In ieder geval zijn de Hollanders steeds tegen de oprichting der *Chambre-mi-partie* geweest, terwijl de Spaanschen er op aandrongen. Stockmans zegt met betrekking hierop aan de Staten-Gen. „dat alzoo de voltrekkinghe van dezelve *Chambre* nu was dependerende van H. H. Mog. hij niet redelijk vindt, dezelve dilayeerende, ondertusschen in alles zijn zelve te rechten bij feytelijke aenslatinghe van hetgene dagelijcx voorviel” (3); dat bijv. in de drie kwartieren van Overmaas, de Staten verschillende resoluties hadden genomen, vol allerlei nieuwigheden; — dit was in strijd, zeide hij, met het derde artikel van den vrede, — dat daarenboven het recht van bezit van Zijne Majesteit op de landen van Overmaas „in ’t gesichte van de geheele werelt’ tot nog toe was blijven doorgaan, en dat gedurende den vrede door feitelikheden niet mag veranderd worden wat van te voren bestond.

Hij dringt er derhalve op aan, dat de toestand in die landen worde gelaten, zooals hij er was, en dat de geschillen, die hierover gerezen zijn aan de tweeledige kamer worden overgelaten. Daar hij evenwel voorziet, dat het nog wel een tijdje kan aanloopen vooraleer die kamer wordt opgericht — zooals werkelijk is gebeurd — zoo stelt hij voor te beramen „eenighe provisionele middelen tot conservatie van dezelve landen, sonder prejuditie van de gerechtigheyt, ten wederzeyden gepretenteert,” en dit vooral met het oog op de „verdruckinghe der arme ondersaten” (4).

De heer Stockmans schijnt niet veel voldoening gehad te hebben van zijne klachten, want in Januari van het volgend jaar verliet hij reeds de Republiek „genoeg met miscontentement” (5).

De onrust in de landen van Overmaas ging intusschen nog altijd

(1) Wicquefort, *L'ambassadeur et ses fonctions*, II, p. 4.

(2) Brieven van de Wit, IV 848: Brief van Johan Boreel uit Engeland, 7 Sept. 1668.

(3) *Aitzema*, Zaken van Staat en Oorlogh III p. 353.

(4) Id. p. 354.

(5) Id. p. 379.

voort. Retorsies en contre-retorsies volgden de eene op de andere. Hier dient evenwel gezegd te worden, dat wat deze buitensporigheden betreft, de provincie Holland zich steeds zeer moderaat betoonde. Wij moeten de oorzaak hiervan zoeken in de Hollandsche politiek van dien tijd. Van alle provinciën had Holland den grootsten afkeer van den oorlog; zij had er overigens ook de grootste lasten van te dragen. Zij was zeer ijverzuchtig op de voortdurende overwinningen van Frankrijk, waar zij meer voor beducht was, dan voor het verwijderde Spanje (1).

Klachten, zooals hierboven vermeld, kwamen evenwel niet alleen van Spaanschen kant, ook de Staatschen hadden verschillende beschuldigingen tegen de andere partij in te brengen. Zij klaagden dat Spanje tollon op de Maas hief en het daardoor den koophandel belemmerde, in strijd met art. 12 van den Vrede.

Hier dient met lof vermeld te worden, dat de Republiek in het algemeen meer bezorgd was voor de vrijheid van den handel dan Spanje, dat in al die tollon, licenten en andere belemmeringen eene rijke bron van inkomsten zag. „Bij resolutie van 31 Mei werden de ingezetenen der stad Maastricht, mitsgaders alle andere met dezelve trafiquerende ontlast van de betaling van licenten van goederen, waren en koopmanschappen, die uit de naburige en andere landen binnen Maastricht werden gebracht en opgelegd, mits zij van daar weer naar andere neutrale steden en plaatsen gevoerd werden” (2).

Kort daarop werd niettemin in Maastricht weer zeker veiligeld geheven en in Overmaas het licentgeld, uit hoofde van den Engelschen oorlog, waardoor de handel weer werd gestremd (3). Den 4 Dec. 1694 verzoeken de Hoogschouten, Burgemeester, Schepenen en raad der stad Maastricht HH. Mog. om zoo spoedig mogelijk te willen disponeren op de afschaffing der Licenten, die van wegen dezen staat in de Landen van Overmaas worden geheven en gevorderd van alle uit- en doorgaande goederen en koopmanschappen, zelfs op het eigen gewas van een ieder. Hierop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan, dat copie van

(1) WICQUEFORT, l'Ambassadeur et ses fonctions, L. II Section XII. des Traités de Munster et d'Osnabrück, 2e Partie p. 329.

(2) PELERIN, Beschrijving van het Staat-land van Overmaas p. 39.

(3) Groot Plakaatboek, Dl. I, p. 2340.

voornoemde missive gezonden zou worden aan het College der admiraliteit te Rotterdam, met verzoek om binnen acht dagen na ontvangst hierover hun advies te willen geven (1). Het is slechts na de oplossing der twistvragen over de verdeeling der drie Landen, dat de Staten Gen. hunne aandacht voor goed vestigden op den kwijnenden toestand van het handelsverkeer in deze streken (2).

De grootste grief, die de Staten hadden was het aanrukken van de benden van den hertog van Lotharingen en het bezetten en plunderen van eenige grensplaatsen, die evenwel Duitsch of Luiksche waren. Toen schreeuwden de Staten luid over miskenning van den vrede, over verdrukking van het land, over het rooven en branden der vijandelijke troepen (3). De Lotharingers stonden onder aanvoering van den Prins van Salm. Aartshertog Leopold zond naar HH. Mog. een zekeren Rousselot de Herival, zijn raadsheer, om uitlegging te geven. Deze beweerde, dat de Hertog de Staten geenszins zocht schade te doen, maar dat hij slechts zijne troepen wilde logeeren in plaatsen, die van het Duitsche Rijk waren (4).

Ook de Spaansche gezant had het over deze zaak, die de Staten zeer hoog hadden opgenomen, sterk te verantwoorden. In een schrijven aan H. H. Mog. van 18 Dec. 1649 „pour les asurer que les Lorrains ne feront aucun dommage aux terres de cet Estat (Republiek) et demander des députés pour conférer sur ce subject” zegt hij den 15 van deze maand vernomen te hebben, dat de Lotharingers de grenzen der republiek naderden, om er te komen logeeren. Hij had toen terstond geschreven aan den Hertog van Lotharingen en den graaf de Peneranda, om te verhinderen, dat deze legerbenden iets zouden doen „qui put tant soit peu donner de mécontentement ny outrage à LL. Seigneuries” (5). Uit deze missive blijkt verder dat deze Lotharingers niet meer als Spaansche troepen konden beschouwd worden, aangezien zij zich sedert den laatsten veldtocht heelemaal van 'skonings troepen hadden afgescheiden (6).

Den 24 Dec. van ditzelfde jaar vinden wij weer een schrijven

(1) Rijksarchief te Maastricht. Resoluties. — Extracten.

(2) Zie hierover LUZAC, De landen van Overmaas, p. 117 en 118.

(3) JOS. HABETS, Geschiedenis van het bisdom Roermond, II p. 181.

(4) AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh. III p. 390.

(5) nl. H. H. Mog. de Staten Generaal.

(6) Koninklijk Archief te Brussel. Spaansche Secretarie, Liasse 223.

van den gezant over hetzelfde punt. De Lotharingers waren tot grooten schrik en ergenis der Staten in het land van Ravenstein gevallen. De gezant beweerde evenals vroeger, dat de plunderingen en gewelddadigheden der Lotharingers niet op rekening van den koning moesten gebracht worden, aangezien het zijne troepen niet waren en zij overigens slechts vertoefden op Duitsch en Luiksch grondgebied. Indien zij aan de Staatsche inwoners schade hadden gedaan, was hij bereid dien te vergoeden Wij zullen zien, hoe de Lotharingers later in Overmaas aankomen en er niet weinig verwarring en schrik veroorzaken (1).

Laten wij, voor dat wij ons Hoofdstuk eindigen, nog een blik werpen op den administratieven toestand van de questieuse landen. In het land van Valkenburg ontmoeten wij op dit tijdstip een geschil over het recht van de beschrijving der Staten.

Wij moeten niet vergeten, dat er, om zoo te zeggen, in ieder land twee besturen waren, twee soorten van ambtenaren, Spaansche en Staatsche.

HH. Mog. hadden in het land van Valkenburg de volgende hoofdofficieren: de baron van Gent, stadhouder en voogd; Hans Willem van Till, drossaard; de licenciat Johan Pesters, luitenant-stadhouder en voogd; Rutger van Ylem, ontvanger, Martijn de Quaede, griffier.

Van Spaanschen kant waren het: de graaf van Grobbendonk, baron van Wezemaal, opvolger van den graaf van Wilz, als gouverneur en kapitein-generaal van Overmaas; de baron van Hoensbroek-Geul, stadhouder en voogd; Wolter van Meer, luitenant-drossaard, tevens belast, sedert het ontslag van Peter Boviers, met den post van ontvanger; Lambert Soons, griffier (2).

De landen van Overmaas hadden onder de regeering van de vorsten uit het Bourgondische en Oostenrijksche huis steeds een bijzonderen gouverneur gehad. De Spanjaarden hebben steeds dit ambt in stand gehouden. Ook de Staten Gen. schijnen het oorspronkelijk te hebben willen behouden, want kort na de eerste verovering dezer landen in 1632 gaven zij last tot het ophalen van eene gewone bedde van 72000 gld. en eene buitengewone van 30000

(1) Idem Llasse 214.

(2) Publications de la Soc. Archéolog. du Limbourg, XV p. 487.

gld., de hoofdofficieren „bebbende alsnoch de provisionele administratie” en „bij manquement van een gouverneur” (1).

De gouverneur — de Spaansche en de Hollandsche, ieder in zijn gebied — stond aan het hoofd van het bestuur. Hij beschreef de algemeene Staten en had het bewind van elk land in 't bijzonder (2).

Den 23 April 1633 werd prins Frederik Hendrik benoemd tot gouverneur-generaal der landen van Overmaas. Eenige maanden later werd hij aangeschreven, om order te stellen op het bijeenroepen der landsstaten (3).

Onmiddellijk na de inneming van Valkenburg, stelden de Hollanders een stadhouder der leenen aan in den persoon van Hans Willem van Till, kapitein in het Staatsch leger. Een jaar later kreeg hij ook nog den titel van Drossaard. Als zoodanig moest hij Frederik de Randenraedt, luitenant-drossaard van Valkenburg, vervangen, die de Spaansche zaak al te zeer was toegedaan.

Van Till, ofschoon op dat oogenblik stadhouder, beweerde, dat alleen den Prins van Oranje, als gouverneur en kapitein-generaal dezer landen, het recht toekwam, om de Valkenburgsche stenden bijeen te roepen, en niet den stadhouder der leenen (4).

Van Till mocht van zijn stadhouderschap niet lang genot hebben, want de heer van Geul, Conrad-Ulrich van Hoensbroek, kwam tegen hem in verzet. Deze had dit ambt „cum titulo oneroso” steeds erfelijk bezeten. De Staten Gen. zagen het onrecht, den heer van Geul aangedaan, in, kwamen in Juli 1633 op hun besluit terug, en beloofden hem het pandschap gedurende zijn leven te laten genieten (5). De belofte werd evenwel niet gehouden. Pelerin zegt, dat hem reeds in 1647 was aangeschreven, om zich met de waarneming van zijn ambt niet meer te bemoeien (6). Wij vinden hem nochtans in 1649 nog in Staatschen dienst. Dat jaar hadden de Staten gen. echter het voornemen opgevat om — in weerwil van hunne belofte — zijne goederen aan te slaan en hem uit zijne betrekking van voogd en stadhouder te zetten. Hij heeft zich, zooals wij zullen zien, nog langen tijd hiertegen verzet, maar te vergeefs (7).

(1) Resolutie van de St. Gen. 29 Jan. 1633.

(2) SCHLANGEN, Het Markgraafschap Hoensbroek, p. 228.

(3) Resolutie der Stat. Gen., 11 Oct. 1633.

(4) Publicat. de la Soc. d'Archéol. du Limbourg, XV, p. 404.

(5) Idem p. 480.

(6) Annales de la Soc. de Maestricht, 1. p. 61.

(7) JOS. HABETS, De leenen van Valkenburg p. 71.

De Valkenburgsche landdagen werden uitgeschreven door de Hoofdofficieren en de vergaderingen werden onder hun voorzitterschap gehouden.

Over dit recht van convocatie en van voorzitterschap was er een geschil ontstaan tusschen den Baron van Gent, den nieuwbakken stadhouder en voogd, ter vervanging van Ulrich van Hoensbroek, en den Drossaard van Till (1). Het was niet de eerste keer, dat van Till zich had willen meester maken van een recht, dat hem niet toekwam (2). Dit geschil nu tusschen deze twee Staatsche ambtenaren werd bij de H. H. Mog. aangebracht, die den 21 Febr. 1649 lieten weten, dat van Till mag „continueren in de convocatie ende beschrijvinghe van de Staten ende Leden van het landt van Daelhem”, een recht, dat hem, naar het schijnt, ook betwist werd, ofschoon het hem als drossaard van het land van Dalhem ten volle toekwam. Immers in de landen van Dalhem en Herzogenrade was maar één Hoofdofficier, de Drost. Hij vereenigde in zijn persoon zoowel het civiele als het crimineele, beschreef de stenden en presideerde hunne vergaderingen (3).

In datzelfde schrijven van de Stat. Gener. vorderen H.H. Mog. van de heeren van Till en van Gent, om schriftelijk „verbael in te brengen en te rescriberen binnen den tijd van 3 weecken” (4).

Het toen ingestuurde „verbael” van den heer van Till „raekende differentiale pointen wegens de convocatie van de Staten van den landen van Overmaes” begint met te zeggen, dat de stadhouder der leenen (van Gent) zich verzet heeft tegen het recht van convocatie der landstaten, dat van Till als drossaard van het land meent te hebben.

Van Till zegt verder, dat de qualiteit van stadhouder en voogd slechts het recht geeft, om „op voorige nominatie” schepenen aan te stellen; dat het stadhouderschap der leenen per se en sui natura niets meer noch iets anders in zich heeft, dan kennis te nemen van het behoorlijk verheffen der leenen; dat het voogdambt niet veel meer is dan een schoutambt en slechts het recht geeft sche-

(1) PELERIN, Beschrijving van het Staatsland van Overmaas p. 54.

(2) Zie hierover SLANGHEN'S Bijdragen III p. 106 en volg. en SLANGHEN: Markgraafschap Hoensbroek p. 228.

(3) JANEÇON, De Republiek der Ver. Nederl. Dl. III p. 429-430 en LUZAC, De landen van Overmaas p. 105,

(4) Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage. — Loketkas 34.

penen aan te stellen. Maar het drossaardambt „is van allen ouden tijden, ende in alle landen, steden en graefschappen, baronniën en heerlijkheden een ambt representerende den souverain, ofte wel den opperheer van de plaetse, daerover den drossaerd is gesteld.” Wie kan nu, zegt van Till, beter en waardiger den souverain of opperheer vertegenwoordigen, dan degene, die op die plaats na hem de eerste is, namelijk hij zelf, van Till (1)?

Onze brave drost is evenwel ver van de waarheid in zijn betoog. De voogd is de eerste officier van het land van Valkenburg. Ingevolge zijne commissie is hij in het algemeen gehouden de rechten, hoogheden en domeinen van den Souverein binnen Valkenburg te bewaren, leenmannen, schepenen en andere rechters te manen, en ieder, die het van hem begeert, in zaken te zijner kennis behoorende, goed recht en justitie te doen. (2) Hij was de vertegenwoordiger van den heer des Lands in de gerechten der vier hoofdbanken en beval er de schepenen recht te spreken en zorgde voor de uitvoering der vonnissen (3).

De tweede hoofd-officier in het land van Valkenburg is de Drossaard. Hij is de crimineele officier in de banken en dorpen, die geene particuliere heerlijkheden zijn, en in die hoedanigheid heeft hij de vervolging van alle misdaden en vergripen, die tot de crimineele justitie behooren.

De Drossaard heeft niets te zeggen over de particuliere politie en de finantieele huishouding der banken. In zijne commissie is hem in het algemeen aanbevolen de conservatie der rechten, hoogheid en heerlijkheid van den Souverein (4). Hij stond ook in betrekking tot het leenhof. Hij was ambtshalve verplicht, om gelijk de stadhouder, de nalatige leenverheffers te vervolgen en tot verheffing te dwingen (5).

Pelerin zegt, dat de drost met den voogd 's Landsstaten bijeenroept en de heer Luzac in zijne „Landen van Overmaas”, zegt het hem na (6). Dit was nu wel het geval in het Staatsche land

(1) Algemeen Rijksarchief 's Gravenhage. — Loketkas 34.

(2) PELERIN, Beschrijving van het Staatsland van Overmaas p. 59. Adriaan Pelerin is de laatste luitenant-voogd van Valkenburg geweest (1775—1794).

(3) JOS. HABETS, Geschiedenis van het Leenhof en de leenen van Valkenburg p. 51.

(4) PELERIN, Beschrijving van het Staatsland van Overmaas, p. 61.

(5) JOS. HABETS, Geschiedenis van het leenhof en de leenen van Valkenburg, p. 39.

(6) PELERIN, Beschrijv. enz., p. 61, en LUZAC, Gesch. enz., p. 105

van Valkenburg en dat nog slechts ten gevolge van eene overeenkomst, door de kuiperijen van van Till tot stand gekomen. In de andere landen, waar de Drost de eenige hoofdofficier was, bestond dit ook; maar de Spaansche drost had nooit die bevoegdheid gehad. In het land van Valkenburg geschiedde de beschrijving door tusschenkomst van den stadhouder en voogd, die het recht beweerde te hebben de Staten van dit land, zonder iemands voorkennis, te kunnen beschrijven, wanneer en zoo dikwijls als de omstandigheden het vorderden (1).

Tot staving onzer woorden vonden wij eene missive van de commissarissen der ridderschap van Valkenburg, Adriaan, baron van Hoensbroek, en Steffen van Eynatten, door dezen en door den griffier Soons onderteekend en gericht aan de H. Mog. H. Staten Gen. (1649). Hierin staat „dat de drossarten dezès lants, noyt noch immermeer voor desen macht ofte autoriteyt hebben gehadt, beschrevingen oft ordonnantiën van ridderschap des voors. lants te plegen, veel min dat sij in die qualiteyt hebben vermogen eenige repartitiën oft omslagen van bede, contributiën ofte andersints over den voors. lande te doen oft bij te wonen” (2).

Ook in eene memorie van 1634 van graaf Ulrich van Hoensbroek-Geul, stadhouder, die zich ook dat recht betwist zag, eerst door van Till en later door de heeren Walraf van Schellart en Stephen van Eynatten vinden wij hieromtrent: „In het land van Valkenburch hebben die Raedsheeren ofte Gouverneurs geschreven aen den Stadhouder der leenen ende voogd, om te beschrijven die ridderschop ende banken, maekende den staet des lants Valkenburch. — Tot Daelhem en 's Hertogenrade hebben sij geschreven gehadt, om die beschryvinghe te doen aen de Drossaerts der voorschreven landen, diewelcke alsdan beschreven hebben die geestelycke, ridderschappe ende bancken, maekende den Staet dezer twee landen” (3).

Dat de convocatie van 's landsstaten naar oude gewoonte moest geschieden door den Stadhouder, bij uitsluiting van anderen, blijkt ook nog uit de omstandigheid, dat de stadhouders het altijd zoo gedaan hebben, zooals overigens Ulrich van Hoensbroek aan de

(1) SLANGHEN, Het Markgraafschap Hoensbroek, p. 228.

(2) Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage. — Loketkas 34.

(3) Publications de la Soc. d'Archéol. du Limb, XV, p. 413-315.

Staten schrijft; verder hieruit, dat Ulrich van Hoensbroek dat ambt bezit bij titel van pandschap, gedurende zijn geheel leven, zonder dat het pand mocht gelost worden (1).

De verbalen van de heeren van Till en van Gent, berustende in het Rijksarchief te 's Gravenhage, zijn niet zonder belang. Eene resolutie van 14 Juni 1649 geeft te kennen, dat de stukken van de beide heeren in handen zijn gesteld van de HH. Linteloo, Loo en anderen „om te visiteren, ende daervan rapport te doen” (2). De Staten Gen. hadden wel den 11 Juni van dit jaar reeds een besluit genomen ten gunste van den baron van Gent, doch dit had slechts betrekking op de repartities en omslagen der beden. (Zie Bijlage n° 1.)

De twist over het recht van convocatie bleef nog langen tijd duren, totdat eindelijk tusschen den stadhouder en den drossaard een vergelijk tot stand kwam, dat in October 1655 door de Staten der Vereenigde Provinciën werd goedgekeurd. Volgens deze overeenkomst moest de gewone en ook de buitengewone beschrijving uitgevaardigd en geteekend worden door den Stadhouder en den Drossaard met dien verstande, dat deze het laatst, gene het eerst teekende. In dezelfde orde namen zij ook zitting in de vergadering. Ook zouden beide Hoofdofficieren elkander de te behandelen punten mededeelen en geen hunner zou een lid van den Staat, hetzij ridderschap, hetzij hoofdbanken beschrijven, zonder de inwilliging van den andere.

Na den dood van den Baron van Gent werd Jonker Hans van Till met het drossaard- en stadhoudersambt tegelijk bekleed, zoodat hij toen de Landsstaten alleen kon beschrijven, een recht dat ook voor zijne opvolgers is blijven doorgaan (3).

1) Idem.

2) Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage. — Loketkas 34.

3) PELERIN, Geschiedenis van het Staatsland van Overmaas p. 39. Voor de overeenkomst tusschen den Heer baron van Gent, stadhouder der leenen en voogd, en den heer Hans, Willem van Till, Drossaard, zie PELERIN. Bijlage n° 6; zie ook SLANGHEN, Het Marktgtafchap Hoensbroek p. 228.

HOOFDSTUK III.

1650.

Zooals wij in ons vorig Hoofdstuk zagen, werden sedert 1648 van den kant van Spanje de klachten over overtredingen van den vrede van Munster hoe langer hoe dringender en menigvuldiger.

Den 13 Jan. 1650 bevond zich de Spaansche gezant Antoine Brun weer in de vergadering der Staten Generaal. Hij had het ditmaal over vier punten van overtreding. Het eerste betrof het gevangen nemen van geestelijken, die de grenzen over wilden bij Sas van Gent Dit was tegen het 2de art. van den vrede van Munster.

Het tweede punt betrof de landen van Overmaas. Daar waren de feitelijkheden eerder toe- dan afgenomen door toedoen der officieren van HH. Mog.; vroegere eigenaars hadden hunne bezittingen verloren, het onderhoud der gevangenen was buitengewoon hoog geschat, zaken, die aan de tweeledige Kamer hadden moeten onderworpen worden, waren door de Staatsche officieren afgedaan zonder kennis van zaken; retorsies waren uitgevoerd geworden niet alleen in de drie landen van Overmaas, maar ook in het hertogdom Limburg, dat zonder twijfel aan den koning behoorde. Wat overigens die drie landen betreft, „ils ne sont pas compris entre les places et lieux dont ce Haut et puissant Etat (Republiek) doit demeurer saisi et iouir effectivement, mais au contraire sont-ils exclus et séparés de telles possessions en termes bien clairs et spécifiques” (1).

(1) Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. Liasse 228.

Het derde punt handelt over de *chambre-mi-partie*, wier oprichting het 21ste art. van den vrede van Munster breedvoerig beschrijft. De gezant verwijt de Staten Gen. hun voortdurend uitstellen en zegt, dat men juist hiermede had moeten beginnen „pour le bien et le soulagement de toutes parties”.

Op de vierde plaats spreekt de gezant over eene miskenning van art. 43 van den vrede. Hierin was namelijk bepaald, dat de kerkelijke goederen, gelegen in de Republiek, maar afhangende van kerken, beneficies of colleges, gelegen op het grondgebied van den koning, zouden teruggegeven worden. Dit artikel was niet alleen voor de Staten Gen. eene doode letter gebleven, maar er waren veel daden gepleegd regelrecht in strijd met dit artikel, zooals bijv. ten opzichte van tienden, behoorende aan de Hooge school van Leuven, aan de abdij van Tongerlo en andere (1).

De Staten antwoordden op hunne beurt hierop met klachten tegen de Spaansche regeering. Het onderscheid was gewoonlijk, dat de Hollanders of niet of zeer laat antwoord gaven op de vertoogen van den Spaanschen gezant en meestal toch hun gang gingen, alsof er niets gebeurd was.

Van den anderen kant zien wij de Spaanschen zich beijveren, om zooveel mogelijk elken steen des aanstoots uit den weg te ruimen. Zoo hadden H. H. Mog. zich bij den gezant beklagd, dat zekere baron van Böhmer, slotheer van Rimbürg, in het land van Herzogenrade, met zijne troepen aanmerkelijke schade aanrichtte in de naburige bosschen. In eene memorie van den gezant aan de Staten Gen. van 21 Maart 1650, zien wij dat de gezant hierin door den aartshertog Leopold heeft laten voorzien, en hij ook zelf hierover aan von Böhmer geschreven had (2).

Ook hadden H. H. Mog. van hem gevorderd, dat hij behoorde te zorgen voor de teruggave van de goederen of van de waarde daarvan aan Henry Clungers, een staatsch onderdaan, die door de Lotharingers was beroofd geworden. De gezant antwoordt, dat ook hierin voldaan is geworden. Verder zegt de gezant van de Staten een ontwerp voor de instelling van de *chambre-my-partie*

(1) Koninklijk Archief te Brussel—Spaansche secretarie Liasse 220.

(2) Wij vonden werkelijk een order door Leopold Willem Aartshertog van Oostenrijk, gouverneur der Nederlanden, aan baron de Böhmers, om de bosschen niet meer te plunderen, gedagteekend 11 Maart 1650 (Koninkl. Archief te Brussel—Spaansche secretarie Liasse 202).

ontvangen te hebben. Hij keurt dit ontwerp in hoofdzaak goed, hij zou nochtans enkele wijzigingen van mindere beteekenis willen aangebracht zien. Hij hoopt evenwel, dat dit de oprichting niet zal vertragen (1).

Wij vinden onder de contraventiën van de Spaanschen tegen den vrede ook het verzoek tot afschaffing van den tol te Navagne, aan de Maas. Dit was, zeiden de Staten, tegen den duidelijken tekst van het 9de en 12de artikel van den Vrede „dicterende, dat den koning van Spangien, noch Haer H. Mog. buyten haer respectieve Limiten ghein lasten te Landen ofte Water mochten opstellen noch ontfangen” (2).

Intusschen was men in de drie questieuze landen nog steeds met feitelijkheden doorgedaan. Beide partijen trachtten hun recht op het bezit dier landen staande te houden, hetzij door bezettingen, inkwartieringen of executies, hetzij door plakkatens. Zoo verscheen er den 23 Maart 1650 een plakkaat van de Spaansche regeering „ordonneerende en bevelende bij dezen de Leenen binnen veertien daghen, naer de publicatie dezer, te komen verheffen, metter ydeler handt, ten respecte van Leenen daer van vooralsnoch geen verheffek en ronde verschenen zijn, ende met gevulde handt, ten respecte van Leenen daarvan de verheffer soudens moghen verschenen zijn, ende dienvolgende betalende de rechten daertoe staende, op pene van die selve hunne Leenen ipso facto te verbeuren” (3).

Dit betrof, zooals wij in ons vorig Hoofdstuk zagen, de leenen, wier verheffing beide partijen elkander betwistten. Over de buitengewone lasten, die de Staten, Generaal terstond na den vrede van Munster hadden geheven en steeds bleven verhoogen, zegt hetzelfde plakkaat, dat het verboden is „aan alle onse ondersaeten ende innegezetenen der voorsz onze drie landen, van wat staet, conditie ofte qualiteyt dieselve oock soudens moghen wesen, soodanighe onbehoorlycke impositiën ende omstellinghen naer te komen, oft deselve te betaelen in eenigher manieren, op pene van hiervoor gestraft te worden als overtredders onzer ordonnantiën, ende sonderlinghe soo verbieden wij aen de Staten derselve drye Landen daerover eenighe repartitiën omme te stellen, op pene van daerover

(1) Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. Liasse 214.

(2) ARTZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh III p. 473.

(3) Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. — Liasse 233.

ghestraft te worden als maineedige personen ende overtreders van onse Princelycke bevelen (1).

De Staten Generaal lieten zich echter niet op de teenen trappen en de raad van Brabant te 's Gravenhage vaardigde in November een plakkaat uit „teghen het middel van contradictie ende appellatie aen andere Bancken ofte Leenemannen als aen haere Hooftstadt” (2).

Dit had, zooals wij reeds hebben opgemerkt, eene grenzenlooze verwarring in het verheffen der leenen ten gevolge. In het algemeen gingen de meeste edellieden zooals vroeger bij den Spaanschen stadhouder hunne leenen verheffen. De Staatsche ambtenaren vonden hierin aanleiding om die goederen in beslag te nemen.

Als een staaltje hiervan diene het volgende:

De markies de Tasignies te Brussel beklaagt zich bij den gezant van Spanje over zekeren Pesters, wonende te Maastricht. In zijne hoedanigheid van luitenant-stadhouder van wege de Stat. Gen. wilde deze den markies twee tienden, die hij te Oensel, in het land van Valkenburg, bezat, doen verheffen bij de Staten, ofschoon hij ze sedert acht of negen jaar bij den koning verheven had. Bij de weigering van den markies had Pesters de hand op diens goederen gelegd en ze tot de zijne gemaakt, „ce qui est contre toute raison”, zegt de markies, „puisque par le traité de paix la dispute pour le pays de Fauquemont est remise à la Chambre mi-partie et que, pendant ce, rien ne devrait être innové” (3). Eene andere reden, waarom hij zich niet aan de bevelen van Pesters gestoord had, was, dat van Meer, ontvanger voor den koning, hem verboden had, zijne leenen te verheffen bij de Staten. Bij gevolg verzocht hij den gezant, om hem in die zaak bij te staan en voor te spreken, aangezien in ieder geval de vasal geene verheffing behoeft te doen, zoolang de souverainen elkander het recht van verheffing betwisten.

Wat ons het levendigst den inwendigen toestand van de landen van Overmaas in dezen tijd schildert, zijn de particuliere brieven van enkele personen. Wij laten er hier eenen volgen van

(1) Koninklijk archief te Brussel, Spaansche Secretarie. Liasse 233.

(2) AITEMA, Zaken van Staat en Oorlogh. III, p. 489.

(3) Koninklijk archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. Liasse 233. Brief van den Markies de Tasignies aan den gezant Brun, gedagteekend uit Brussel den 27 Maart 1650.

Adriaan, baron van Hoensbroek, die werkelijk het lezen waard is.

Deze Adriaan van Hoensbroek werd in 1631 met de helft der heerlijkheid Hoensbroek beleend. Hij was in 1606 student aan de Leuvensche Hoogeschool en erfde later van zijn oom Arnold van Boedberghe de Haagsche goederen bij Geldern, benevens het erfmaarschalkambt van Gelderland. Hij was het ook, die omstreeks het jaar 1644 het tegenwoordige kasteel Hoensbroek opbouwde. Wij zien hem als commissaris der Ridderschap dikwijls in 's lands aangelegenheden voorkomen (1). Den 4^{den} Mei 1650 schrijft hij van het fort Navagne uit aan den Spaanschen gezant, met wien hij op vertrouwelijken voet scheen te staan: „Samedy qui vient et le quel sera le 14 de ce mois toute la noblesse est appelée par un certain Pestors (qui est Lieutenant du Lieutenant des fiefs, sçavoir le baron van Gent) dans la ville de Fauquemont pour y choisir un greffier de l'Estat qui soit de la religion (2) et tout a fait dependant de leurs volontés. Le meme veulent-ils faire des commissaires de ce pays qui sont tousiours estez choisis parmi la Noblesse, et ont eu toute direction, dans toutes les affaires qui se sont presentées dedans l'Estat. Enfin tout cela ne tend qu'à un bouleversement général, nous ne souhaitons qu'un prompt establissement d'une chambre-my-partie ou quelque autre remède que Dieu voudra apporter à un desordre si sensible et important Apparemment ne parroistra personne (à la convocation) et il semble qu'il n'y sera apporté pour remède qu'une protestation contre toutes les nouveautés. Considérez, je vous prie, à quoi nous sommes reduits. Cy-devant on n'a donné entrée dans noz estats qu'à une Noblesse connue pour telle, adhéritée et possessionnée de noble-tenants dedans ledit pays, dont on a choisi aussy les officiers, en suite du privilège de Brabant, dont nous avons touiours fait un membre, comme chacun scait. Asteur un Pestors, d'un bourgeois de Maestricht qui a esté faiseur de cordes, et a oublié celle que son fils a merité par ses inouies et violentes exactions, et qui n'a un pied de terre icy, et peut-être ailleurs fort peu de chose, nous gouverne à la baguette et tranche tout d'un Souverain. Enfin ils ne s'étudient qu'à nous serrer la bourse et à nous couper le chemin et l'avenue des moiens avec

(1) SLANGEN, Het markgraafschap Hoensbroek, p. 157.

(2) Van den hervormden godsdienst.

lesquels nous nous pourrions deffendre. Le temps nous dira ce qu'en arrivera et nous attendrons avec patience les succès ultérieurs et ce que Dieu par sa divine providence y voudra déterminer.

Voicy une nouvelle sorte de vexation. Ils ont trouvé une invention d'entretenir ou de donner retraite dedans la ville de Maestricht à des soldats de la France, lesquels troussent et font prisonniers tous ceulx qui en ce pays se sont fait soldat à Navagne et se sont laissé engager dedans le service de Sa Majesté, pour le pouvoir faire plus librement par les officiers y residens de sa part. Voila bien une paix plastrée. Et laquelle met plusieurs de nous autres en de plus grandes peines, que nous ne sommes pas esté auparavant, et même osté la communication des Provinces obéissantes, avec plusieurs autres, comme vous pouvez aisément considérer. O Dieu! comment crieraient ces Messieurs, si le Roy, par des inventions semblables, lesquelles seraient peut-estre fort faciles à estre trouvées, ou dedans une ville de Limbourg, ou autre de la Meuse (leur suscitant quelque ennemi qui n'aurait rien a craindre ny a perdre d'eux (1), troublait de la facon le repos de leurs sujets; une querelle d'allemand serait bientost faite, si la disposition le permettait. Ils crieraient au meurtre. Nous sommes des brebis, ils sont des loups. Ils nous manguent, et moy je demeure votre très humble etc. (2).

Wij zagen in het begin van den brief, dat den 14 Mei de geheele adel door zekeren Pesters, luitenant-stadhouder van den baron van Gent, stadhouder, was opgeroepen tot het kiezen van een staatschen griffier. Van deze vergadering was te Valkenburg weinig terecht gekomen. Twee hollandsche ambtenaren, de genaamde Pesters en de Drost van Till, hadden er twist gekregen en zich dien ten gevolge tal van scheldwoorden naar het hoofd geslingerd. Men vreesde zelfs, dat zij handgemeen zouden worden. Er was overigens van den adel niemand opgekomen. Slechts twee of drie hervormde schepenen waren aanwezig. Pesters had wel is waar eenen griffier benoemd, maar — volgens het oordeel van Baron van Hoensbroek — zou hij moeite hebben om hem in het bezit van dat ambt te handhaven, aangezien hij evenmin het recht

(1) Waarschijnlijk eene zinspeling op de Lotharingers.

(2) Koninklijk Archief te Brussel—Spaansche secretarie, Liasse 159 en 231.

had om hem te benoemen als dat van den adel bijeen te roepen (1).

Over dat niet-opkomen van den adel en van de meeste schepenen ontstond er eene briefwisseling tusschen gemelden heer Pesters en Johan van der Stock, scholtis van Geleen, te dezen gecommiteerd door de heeren Daniel van Hoensbroek en Stephan van Eynatten, commissarissen des lands van Valkenburg (2).

Het jaar te voren hadden de Staatschen veel leven gemaakt over de bezetting van eenige Rijkslanden door Lotharingsche troepen, die zij voor Spaansche hielden. Iets dergelijks had dit jaar plaats van den kant der Spaanschen over Fransche troepen, die door het garnizoen van Maastricht vrijgelaten en zelfs gesteund werden in het plunderen en berooven der Spaanschgezinde bewoners van Overmaas. Wij vinden hierover in een brief van Baron de Lamboy aan den Spaanschen gezant, van 1 Maart 1650 het volgende: „Je crois que vous savez que quelques uns, se disant françois, se retirent dans les trous aux sablons de Maestricht, et que bien souvent ils se trouvent dans la ville même (selon ce qu'on m'écrit de là) supportés par ceux, qui y ont du pouvoir d'ou ilz incommodent extrêmement les gentils-hommes et sujets du Roy au Pais de Limbourg et ailleurs, dont aucuns s'étonnent qu'à Navagne et autres places du Roy on ne leur fait autrement la guerre, et que d'ailleurs l'Archiducq en fait faire plainte à M^{rs} les Est. Gén. du support que les ennemis reçoivent à Maestricht contre le traité entre le Roy et M^{rs} les Est. gén” (3).

Het was waarschijnlijk tengevolge van deze missive, dat de gezant zich de zaak meer bijzonder aantrok en in eene redevoering, die hij in de Stat. Gen. bij zijne terugkomst uit Brussel den 11 Mei 1650 hield, er in uitdrukkelijke termen op neerkwam. Hij nam de Staten vooral kwalijk, dat al deze strooperijen — in Limburg bedroeg de schade meer dan 300 000 gulden — gebeurden onder de bescherming van het garnizoen van Maastricht. Hij hoopt dat de Staten spoedig zullen voorzien in een „abus si peu tollérable de part et d'autre”. Spanje zou van zijn kant, zegt de gezant, nooit dulden, dat door zijn toedoen zulk een schade geleden werd

[1] Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche secretarie. — Liasse 159. Brief van Baron van Hoensbroek aan den Gezant, gedagteekend Navagne den 19 Mei 1650.

[2] SLANGHEN, Bijdragen tot de Gesch. van Limburg p. 154.

[3] Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. Liasse 332, getituleerd „Pièces envoyées à l'ambassadeur Brun à La Haye de 1648—1650.

door de Republiek „dont nous désirons le bien et l'avantage, tant s'en faut que nous en voulussions attirer les incommodités”.

Behalve deze Franschen kwamen ook de Lotharingers nu het kwartier van Overmaas afloopen en plunderen, zoodat meerge-noemde Adriaan van Hoensbroek terecht in een zijner brieven (9 Oct. 1650) uitroept „Quando Deus his quoque dabit finem ! (1)” „Les Lorrains,” zegt hij verder, „continuant à rançonner tout ce quartier, les français commencent à declarer tout ces pays de bonne prise, jusqu'à tant qu'on ne leur contribuera, ou qu'on ne payera plus aucune ayde ou autre chose au Roy. Les dits Français voltigent avec grosses parties à l'entour de Maeseyck et Stockhem. Le temps nous rendra sages de ce qu'en arriverat et je demeure etc.”

Op de herhaalde klachten van den gezant over de invallen der Franschen, kwam eindelijk als antwoord van de zijde der Staten, dat zij de zaak in overweging zouden nemen en er rapport over zouden vragen aan den Rijngraaf, garnizoenscommandant van Maastricht (2). Zij gingen dus bij medeplichtigen vragen wat de anderen misdaan hadden.

Na nogmaals, maar weer vruchteloos, den 11 Juni 1650 eene memorie aan de Staten Gen. over inbreuken op den vrede in de landen van Overmaas te hebben ingeleverd (zie bijlage n° 2) besloot de gezant meer doeltreffende maatregelen te nemen. Om tot eenig vergelijk (accommodement) te komen stelde hij voor, om bij wijze van Interim en in afwachting, dat de hoofdzaak betreffende den eigendom zou afgehandeld zijn, de volgende preliminaire artikelen voor :

1° Dat men van weerszijden zich te onthouden zou hebben van alle retorsies en executies, om zoodoende de reeds lang gekwelde bewoners rust te gunnen.

2° De onderdanen zullen zoowel in het algemeen als in het bijzonder in het genot blijven van hunne goederen, gebruiken, vrijheden en voorrechten, op denzelfden voet als vroeger, met name de geestelijkheid, de adel en de landsstaten.

3° Dat voorloopig bedoelde onderdanen hunne gewone beden zouden te betalen hebben, en wel eene helft aan hare Cathol. Majesteit, de andere aan de Staten Gen.

(1) Koninklijk Archief te Brussel—Spaansche Secretarie. Liasse 159.

(2) AITZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh III p. 473.

4° Dezelfde verdeeling zou plaats hebben met de domeinen.

5° De justitie zou uitgeoefend worden, een maand door de officieren van HH. Mog., een andere maand door die van den Koning, ofwel van twee op twee maanden.

6° Dat de processen voor een officier begonnen, voor denzelfden moesten ten einde gebracht worden.

7° Hetzelfde zou plaats hebben met betrekking tot het leenhof.

8° Dat de loopende tractementen der hoogere officieren in gelijke helften zouden verdeeld worden en dat de leenverheffing van de twee kanten zou gebeuren, door aan iedere partij de helft der rechten te betalen.

9° Dat de wisselvallige of onvaste tractementen aan de officieren zouden toekomen, die maandelijks aan het bestuur zouden zijn.

10° Dat op de goederen der kerk eene som van 2400 gulden jaarlijks zou geheven worden; eene som, die de Staten zouden kunnen besteden aan Protestantische predikanten, die zij in de drie landen zouden willen aanstellen (1).

Dit voorstel, dat ons zeer billijk voorkomt, schijnt door de provincie Holland, die graag zoo spoedig mogelijk een einde aan dien Overmaasschen twist had gezien, tamelijk gunstig te zijn opgenomen. Voor de andere provincies integendeel werd het water, dat zij tot nu toe steeds hadden weten troebel te houden, volgens hun zin te helder. Zij verklaarden er zich tegen.

Om de beweegredenen hiervan en vooral om de aanleiding tot het schrijven van een brief van HH. Mog. aan de Heeren Staten der provincie Holland beter te doen inzien, dienen wij een oog te werpen op den toestand der partijen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

Wij vinden er in dezen tijd twee machtige partijen tegen over elkander staan: de Staatsgezinden, wier centrum de provincie Holland was, en de stadhoudersgezinden, de partij namelijk van den jongen stadhouder Willem II met zijn aanhang. Beiden streefden er naar om zooveel mogelijk invloed op 's lands zaken uit te oefenen. De Staatsgezinden trachtten den vrede te behouden, de Stadhouders gezinden vormden de oorlogspartij.

Nog voor het sluiten van den Munsterschen vrede had de pro-

(1) Koninklijk archief te Brussel, Spaansche Secretarie. — Liasse 127.

vincie Holland den Prins, die tegen iederen vrede met Spanje was, in zijne plannen gedwarsboomd. De Staatsgezinde partij begreep zeer goed, dat de voortduring van den oorlog de macht van den Stadhouder zou vergrooten, iets wat de stedelijke aristocratie volstrekt niet wenschelijk voorkwam en waarin velen den ondergang van de „vrijheid dezer landen” zagen.

De Nederlandsche Staatskunde in den loop der jaren 1648—1650 staat in zeer nauw verband met die van Frankrijk en Engeland, die toen door partijschappen en burgeroorlogen verscheurd werden. De Prins van Oranje en de Staatsgezinden werden, of door geestverwantschap, of door eigenbelang, ieder tot eene verschillende partij aangetrokken.

Frankrijks minister Mazarin had gaarne in de zeven Provinciën den stadhouder met meer macht bekleed gezien, mits hij een werktuig bleef van de Fransche staatkunde. De stedelijke regenten van de provincie Holland zagen in dien Franschen autocraat hunnen natuurlijken vijand. Zij waren mannen van den aanzienlijken burgerstand en leden van machtige gilden. Zij stelden zich derhalve te weer tegen het stelsel van wilkeurige belastingen, van vorstelijk absolutisme en van overwicht van den militairen stand.

Na den vrede van Munster verwachtten de Fransche staatslieden van Willem II, dat zoo ooit Holland gemeene zaak met Spanje wilde maken, hij dit zou verijdelen. Mazarin wilde zelfs de vereenigde provinciën, terwille van Frankrijks vergrootingspolitiek, in een nieuwen oorlog tegen Spanje wikkelen. Hiertoe rekende hij op den stadhouder en op de gezindheid der oorlogspartij. De staatsgezinden wilden evenwel van geen oorlog weten, omdat Hollands handel er door benadeeld werd, omdat men in Frankrijk een gevaarlijken nabuur begon te zien en omdat de oorlog de macht des Stadhouders, de vrede daarentegen de macht der Staten bevorderlijk zou wezen.

Tegenover Engeland trok de Stadhouder partij voor Karel I, zijn schoonvader, de Staatsgezinden voor het Parlement.

Wij zien dus, dat in het algemeen Hollands wachtwoord rust en vrede was. De Staten Generaal hadden gedurende den tachtigjarigen oorlog een leger op de been gehouden, dat op den duur ver de krachten der Republiek te boven ging. De schuldenlast der zeven provinciën was ontzaglijk toegenomen. Hij bedroeg

meer dan 140 millioen, daarenboven 30 millioen vlottende schuld. De provincie Holland moest meer dan de helft in de lasten dragen, en daarbij kwam nog, dat de kleine provinciën herhaaldelijk achterstallig bleven in het opbrengen van hun aandeel of telkens uitvluchten zochten om niet te betalen. Ook is het niet te verwonderen, dat de provincie Holland, vooral met het oog op den handel, er steeds op uit was om alle hangende geschillen uit den weg te ruimen.

Met betrekking op het Overmaasche geschil had deze provincie zich dan ook steeds zeer vredelievend betoond en slechts met weerzin ingrijpende maatregelen willen nemen. Zij keurde de retorsies en feitelijkheden, die er op last van zijne Hoogheid den Prins van Oranje genomen werden, meestal af.

Met het oog op dit voorstel nu van den gezant, Antoine Brun, om een voorloopig vergelijk (accommodement) te treffen in de landen van Overmaas, vreesden de Staten Gen. dat de Staten van Holland maar al te geneigd zouden zijn het aan te nemen. Daarom besloten zij de Heeren van Holland eens recht het geheugen op te frisschen en hun het recht, dat de Republiek op de landen van Overmaas bezat, duidelijk aan te toonen. Wij laten dit kapitale schrijven onder Bijlage n° 3 volgen.

Het is waarschijnlijk, dat de Hollandsche Staten zich door dit stuk, ofschoon verscheidene onjuistheden bevattend, hebben laten misleiden en het voorstel van den gezant hebben afgeslagen (1). Wij moeten evenwel den ommekeer in de Hollandsche opinie ten opzichte van Overmaas niet uitsluitend aan de schoonklinkende woorden en uitleggingen van dit stuk toeschrijven. Hij staat in verband met de vermeerdering van den invloed der oorlogspartij in de Republiek. De prins van Oranje had in zijne zucht naar militarisme en absolutisme aan de tegenpartij juist in dezen tijd een gevoeligen slag toegebracht. Wij bedoelen hier de gevangenzetting van de zes Hollandsche raadsheeren op Loevestein en den aanslag op Amsterdam. Het gevolg hiervan was, dat Holland zich bij de meerderheid der Staten Generaal aansloot.

De triomf der Stadhouderspartij moest evenwel niet van langen duur wezen. Het doel van den Stadhouder om ter wille van zijne

(1) Vergel. dit stuk met hetgeen wij hierover gezegd hebben in het begin van Hoofdst. II.

dynastieke belangen de Republiek in eenen nieuwen oorlog te wikkelen, was genoeg bekend. Zijn plannen werden vooral gewantrouwd door hen, die tegen eene uitbreiding van het stadhouderlijk gezag waren. Men vermoedde, dat hij naar de souvereiniteit streefde.

Intusschen was het de Fransche regeering er om te doen, de Republiek in den oorlog mede te sleepen, welken het nog altijd tegen Spanje voerde, ten einde den Munsterschen vrede ongedaan te maken. De Fransche gezant d'Estrades ontwierp met Willem II een verdrag, dat het volgend jaar 1651 in werking zou treden. Willem II zou Spanje den oorlog verklaren en met 14000 man Antwerpen belegeren. Hij zou met den koning van Frankrijk aan Karel Stuart, zoon van Karel I, hulp verleen en om den Engelschen troon te herwinnen. Was Antwerpen genomen, dan zou de koning den prins als erfelijk eigenaar van het markgraafschap Antwerpen erkennen. Daarna zouden zij gezamenlijk Brussel en Henegouwen aanvallen. Voor het overige zou men zich houden aan het verdelingstractaat van 1635.

De staatkundige toestand in de tweede helft van dit jaar 1650 was dan ook zoo, dat men lichtelijk tot een oorlog met Spanje had kunnen geraken. In de Staten Generaal werd voorgesteld, aan de Spaansche regeering ronduit te kennen te geven, dat men den prins van Oranje aangaande zijne particuliere belangen behoorde te voldoen, zoo niet dan zou men retorsies gaan uitoefenen op de goederen der Prelaten, die voor die voldoening waren borg gebleven (?)

Een ander voorstel was, dat de Republiek zich als scheidsrechter zou aanbieden tusschen Frankrijk en Spanje en dat, indien Spanje weigerde, men van nu af ronduit zou verklaren, dat men in geval van oorlog zich met Frankrijk zou verbinden.

Maar de Hollandsche remmachine aan den stadhouderlijken oorlogswagen deed zich wederom gevoelen. Men stelde zich op voorstel der provincie Holland tevreden met den gezant over het eerste punt „eene ernstighe vermaningh sonder dreygement” te doen. Wat het tweede punt betreft, hieromtrent werd den gezant Boreel last gegeven om den koning van Spanje de mediatie der Republiek aan te bieden, zonder meer. Zij werd door het Spaansche hof afgewezen, omdat de Paus zich reeds sedert 1637 met die ge-

schillen had bemoeid en tot scheidsrechter was toegelaten met de Republiek van Venetië (1).

Al was nu de invloed der provincie Holland nog altijd geldend, zooals wij zagen, de oorlogspartij behield toch zichtbaar de overhand.

Het was alsof men een onweer voelde naderen. Ook in Overmaas werd men dit alles gewaar en men koesterde er de hoop, dat misschien door een oorlog de Overmasche knoop zou worden doorgehakt. „Une cendre douteuse”, schrijft Adriaan van van Hoensbroek, „comme un feu, qui pourrait bien un de ces jours s'allumer plus fort que jamais. Et ainsi mon opinion est de froisser tant qu'on peut nos affaires et qu'il vault mieux de souffrir encore quelque convulsion, pour grande qu'elle pourrait estre, plustot que de se laisser perdre pour jamais (2).

Deze crisis werd opgelost door den onverwachten dood van Willem II. De 25jarige prins werd op zijn jachtslot te Dieren aangetast door de pokken; in den Haag teruggekeerd, stierf hij aldaar den 6 November 1650. De dood van den stadhouder kwam, én aan eene politieke partij in de republiek én aan Spanje zoo zeer te stade, dat er van misdaad gemompeld werd. Er bestaat evenwel niet de minste grond om zulks te vermoeden (3).

„Cette perte du prince”, schrijft Hoensbroek aan den gezant, „portera un grand changement dans la Respublique et ne vous puis bonnement dire ou bien oser fier au papier ce que le Pays d'Outremeuse en doit esperer” (4).

Het zijn waarschijnlijk deze veranderingen veroorzaakt door den dood van den prins, die den Spaanschen gezant, Antoine Brun, noopten om op reces te gaan bij den aartshertog Leopold te Brussel. Hij kondigt dit in eene memorie van 2 November 1650 aan de Staten Generaal aan. Hij belooft evenwel niet lang te zullen wegblijven, aangezien hem er veel aan gelegen is, zoo zegt hij, om de conferenties over de nog hangende geschillen ten einde te brengen (5).

De overwinning der Staatsgezinde partij in Holland door den

(1) ARTZEMA, Zaken van Staat en Oorlogh III p. 474.

(2) Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche secretarie. — Liasse 159: brief van A. van Hoensbroek aan den gezant, gedagtekenl uit Roermond den 26 September 1650.

(3) Vergel. Bilderdijk, Geschiedenis des vaderlands, DL IX.

(4) Koninklijk Archief te Brussel, Spaansche secretarie. Liasse 159, Brief uit Haag (Geldern) van 21 Nov. 1650.

(5) Koninklijk Archief te Brussel-Spaansche Secretarie. Liasse 214.

dood van den Prins van Oranje, werkte niet ongunstig in Overmaas. Wij zagen hoe vroeger de provincie Holland slechts met moeite de voorgestelde punten van Interim van den Spaanschen gezant had verworpen. Nu doen de Staten zelf voorstellen tot een Interim; maar dit gebeurde, naar het scheen, buiten den gezant om, want wij vonden in de correspondentie van Hoensbroek eene geruststelling hieromtrent: „On continue” zoo schrijft hij, „à nous faire des propositions pour l'Interim, tant de la part de Culemborg que d'Erpicum; nous y faisons la sourde oreille, parceque nous scavons bien que cette affaire doit nécessairement passer par les mains de son Excellence.” Verder zegt hij: „Je m' imagine que l'on sera plus sage, et veux croire que les Etats de Hollande, venant à gagner le dessus, on commencera aussi à filer plus doux par delà” (1).

De schrijver bedroog zich echter in zijne verwachtingen, ten minste zeker wat de gebeurtenissen van dit jaar in Overmaas betrof. De Staatschen gingen er met hunne gewone gewelddadigheden te werk. De kleinere ambtenaren stoorden zich niet erg aan de wisselvalligheden der hoogere politiek, en gingen door met de exploitatie der aan hunne zorg toevertrouwde gewesten. Wij zullen onder de talrijke baldadigheden, die zij pleegden, slechts een feit aanhalen.

De reeds besproken Padburg, rentmeester der Staten over de geestelijke goederen, voerde, bijgestaan door eene afdeeling ruiters uit Heerlen, gevankelijk weg zekeren Hendrik Schepers, na hem aan den staart van een paard gebonden te hebben. Niettegenstaande Schepers op het kasteel van Navagne in militairen dienst des konings was, werd hij naar Maastricht gevoerd. Daar werd hij zonder voedsel of drank in eene enge gevangenis opgesloten, ja, hij werd zelfs met de galg bedreigd. Om hem niet van honger te laten omkomen, moest van Meer, de ontvanger van 's konings domeinen, hem het noodige onderhoud verschaffen, wat hem op eene uitgave van 400 gulden te staan kwam, eene som, die hij aan Padburg daarvoor had uitbetaald. Deze was daar evenwel niet mede tevreden en eischte meer. Dit alles was gebeurd, omdat genoemde Schepers, in gezelschap van Jacob Speckers te Heerlen, in het land van

(1) Idem. Liasse 159. Brief van baron van Hoensbroek aan den gezant van Spanje in cijferschrift.

Valkenburg, de tienden hadden laten „versamelen ende gadeslaen”, tienden, die den Persoon van Heerlen toekwamen.

Padburg was daarna het geheele land met ruiters doorgetrokken, om overal de geestelijke tienden te verpachten. Hij liet ze dan schuren en uitdorschen, en trok er alle voordeelen van aan zich, zoodat de geestelijken zich zonder levensmiddelen bevonden. Dit was des te erger, wijl de geestelijkheid in dezen tijd zelden andere middelen om te leven bezat, en de tienden om zoo te zeggen hunne hoofdkomsten waren. Padburg dwong daarenboven de rentmeesters der geestelijke goederen tot betaling, binnen drie dagen, op straf van militaire executie. Hij vorderde daarbij twee schellingen voor elke sommatie en eenen patacon voor de executie.

Zoo iets kon de Spaansche regeering, die zeer gevoelig was, wanneer het gold de geestelijkheid, niet langer dulden. Van Meer, bevel gekregen hebbende om door alle mogelijke middelen het inkomen der geestelijke goederen te handhaven, liet Padburg door eene afdeeling van het garnizoen van Navagne op een zijner dienstreizen nazetten en nam hem, na eene vervolging van drie dagen, gevangen en zette hem op het kasteel Navagne „om denzelfden van zoodanige onbehoorlijke wegen van proceduren te doen ophouden” (1).

De gevangenneming van zoo'n ambtenaar veroorzaakte altijd een luid geschreeuw in het kamp der Staatschen. Ook had van Meer zich hierop verwacht en om den Spaanschen gezant bij eene dergelijke interpellatie in de Staten Gen. niet met den mond vol tanden te laten staan, schreef hij Zijne Excellentie de ware toedracht van eene daad „die door alle onderdanen 's landts genoegsaem sal geprobeert worden” (2).

En waarlijk een der meest rechtschapen inwoners van Overmaas, de reeds meer genoemde baron Adriaan van Hoensbroek, schrijft in een zijner brieven uit Hoensbroek (18 Dec. 1650) hierover aan den gezant: „Vendredi passé ceux de Navagne ont amené le recepneur des biens ecclésiastiques Patbroeck (sic) vers le lieu de leur garnison. Par icy on est ayse que le Roy commence à vivre” (3).

(1) Koninklijk archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. Liasse 202. Brief van Wouter van Meer aan den gezant van Spanje in den Haag, geschreven uit Navagne.

(2) ibidem.

(3) ibidem. — asse 159 in cijferschrift.

Werden de Spaansche gezant en de regeering te Brussel door hunne ondergeschikten goed op de hoogte gehouden van de gebeurtenissen in Overmaas, de Staatsche ambtenaren bleven hierin niet achter. Zoo gebeurde het, dat in 1650 Casparus Duchweiller, de 30ste abt van Rolduc, kwam te overlijden. Op reis naar Keulen, werd hij in het klooster Mariëndaal door de koorts aangetast en stierf aldaar, in het 14de jaar van zijn bestuur, den 12 Dec. 1650 (1).

Reeds den 17 Dec. schreef Robert van Ittersum (2), drost van van Herzogenrade, van Maastricht uit, aan de Staten Generaal, dat hij vernomen had, dat de prelaat of abt van Cloosterrade voor eenige dagen was overleden in het land van Gulik. Dit was, beweert hij, zes of acht dagen geheim gehouden. Maar nu hij het nieuws weet, kan hij niet nalaten het H. H. Mog. te „adverteeren,” om te weten „hoe ick mij daerinne sal draegen, ende off ick sal permitteren, dat bij de geestelyckheyt eenen anderen sal worden gecosen, off nyet, waarop verwachtende in alle onderdanichheit U Hoog Mooghende Resolutie en de ordre waer naer ick my sal hebben te reguleren” (3).

De kapittelheeren hadden evenwel lout geroken en haastten zich om terstond, na den dood van Casparus Duchweiller, eenen nieuwen abt te benoemen in den persoon van Winandus Lamberti, den coadjutor van den vorigen. Daar deze zich op het oogenblik in den Haag bevond om met de Staten Gen. zaken te regelen betreffende de abdij, zond het kapittel terstond zijnen secretaris naar den Haag, om hem met zijne benoeming bekend te maken. „Exhorruit primum”, zegt de annalist van Rolduc, maar zich overgegeven hebbende aan Gods wil, reisde hij terstond met een begeleidend schrijven van den Spaanschen gezant, in het hartje van den winter, naar Brussel, waar hij 15 dagen na den dood van zijn voorganger, zonder moeite, in zijne benoeming bevestigd werd.

Het was tijd, want de Staten, het overlijden van den abt vernomen hebbende, verboden een nieuwen abt te kiezen,

(1) HEYENDAL, *Annales Rodenses* p. 142.

(2) Deze Robert van Ittersum werd in de St. Janskerk te Maastricht begraven. Hij liet eene verzameling boeken na, die hij aan de stadsbibliotheek van Maastricht schonk. Zie hierover FLAMENT: *Catalogus der stadsbibliotheek van Maastricht*. Dl. I p. 29. — Zie ook *Annuaire du Limbourg* van 1850 p. 264. Voor zijn grafschrift, zie *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique* III p. 146.

(3) Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage-Loketkas 37.

daar zij van plan waren de abdij langzamerhand te laten uitsterven. Zij kregen tot antwoord, dat de zaak reeds afgedaan was, en dat zij voor vijf jaren eenen coadjutor hadden aangesteld, om, in geval van overlijden, op te volgen (1).

(1) HEYENDAL, *Annales Rodenses* p. 143 en 144 en zie Bijlagen n° 4: Brief van Robert van Ittersum aan de Staten Gen.

HOOFDSTUK IV.

1651.

Zooals wij boven zagen, was de Spaansche gezant, Antoine Brun, op het einde van verleden jaar naar Brussel gereisd, waarschijnlijk om instructies in te winnen voor zijne te volgen gedragslijn, na den dood van den Prins van Oranje. Hij was inmiddels teruggekomen; maar den 1 Maart van dit jaar 1651 weer op het punt zijnde om naar België te vertrekken, schrijft hij aan de Staten Generaal, dat hij een nieuwen brief van den aartshertog heeft ontvangen, en dat hij zijne reis niet meer mag uitstellen. Hij zou trachten niet lang afwezig te blijven (1). En werkelijk den 29sten van diezelfde maand vinden wij hem weer terug in den Haag. Dien dag schrijft hij eene memorie aan de Staten Gen. over het land van St. Donas (Zeeland), over de grenzen van Vlaanderen in Brabant en over de retorsies in Limburg.

Met betrekking tot dit laatste punt verzoekt de gezant H. H. Mog. om aan hunne ontvangers te verbieden, in het vervolg in het land van Limburg retorsies uit te oefenen. Dit gebeurde, zegt de gezant, onder voorwendsel, dat de koning beden heft in het land van Valkenburg, een land dat nochtans „en dispute et controverse” is, terwijl het land van Limburg, zooals aan ieder bekend is, aan den koning toebehoort. H. H. Mog. hieven overigens in de drie quaestieuse landen dezelfde en zelfs nog grootere beden dan de

(1) Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. — Liasse 214.

koning, zoodat er geen reden bestond, om de onderdanen van den koning in het land van Limburg lastig te vallen. Zulke daden konden alleen geacht worden te zijn „des actes de violence et de hostilité”. De gezant hoopt, dat hieraan een einde zal komen, en wel in overeenstemming met de memories van 13 April van verleden jaar. Hij van zijnen kant biedt zich aan, om ingeval er klachten rijzen tegen Zijne Majesteit, er zoo spoedig mogelijk in te voorzien (1).

Deze lieten dan ook niet op zich wachten. Eene der voornaamste betrof de gevangenhouding van den bekenden Padburg (2). Aan den eisch der Staten Gen. om hem in vrijheid te stellen, had de gezant voldaan. In de mededeeling van deze invrijheidstelling aan H. H. Mog. koesterde de Heer Brun de hoop, dat bedoelde ambtenaar in het vervolg met zijne onrechtvaardige handelingen zou ophouden.

Zijne hoop was evenwel ijdel. Nauwelijks in vrijheid gesteld, had Padburg weer de tienden laten heffen van de geestelijke goederen over het jaar 1650, en hij had de geestelijken „en termes généraux et sans réserve” bekend gemaakt, dat hij gedurende het loopende jaar hunne goederen zou opeischen.

Het gevolg hiervan, volgens de eigen woorden van den gezant, zou zijn „que lesdits ecclésiastiques par tel moyen ne sauraient plus subsister, ny avoir de quoy entretenir le reste de leur triste et languissante vie, qui est une inhumanité, qui crie vengeance devant Dieu et devant tout le monde”.

Ook de Drossard van Till handelde niet minder verkeerd, door in het land van Herzogenrade allerhande nieuwigheden in te voeren in strijd met verschillende rechten en voornamelijk in strijd met art. 3 van den Vrede, die bepaalde, dat de toestand der drie quartieren moest blijven in statu quo en dat in geval van geschil de zaak aan de Chambre-my-partie moest onderworpen worden.

Wat deze tweeledige kamer betreft, hierover zegt de gezant, dat hare oprichting altijd door de Stat. Gen. is vermeden geworden, tot groot nadeel van de bewoners der questieuze landen en in weerwil van de beloften en verplichtingen, die de Staten op dit punt te vervullen hadden. Hij van zijn kant had nochtans al

(1) Koninklijk Archief te Brussel — Spaansche Secretarie — Liasse 214.

(2) Zie Hoofdstuk III.

het mogelijke gedaan om tot hare oprichting te geraken, zooals uit hunne wederzijdsche correspondentie blijkt. Hij verzocht derhalve nogmaals om, in afwachting van de oprichting der Kamer, de nieuwigheden, attentaten en feitelijkheden te doen ophouden en de bewoners der betwiste landen in het rustige bezit te laten van hunne goederen, voorrechten en vrijheden, zooals die vóór den vrede waren (1).

Zou men iemand iets ontnomen hebben, zoo behoorde dit teruggegeven of vergoed te worden. Geen van beide partijen immers had de bevoegdheid om zich zelven recht te verschaffen. Behalve dat dit alles in strijd was met het algemeen volkenrecht, was dit ook nog in strijd met eene bijzondere en specifieke overeenkomst, bekrachtigd door een plechtigen eed. Indien de Staten Gen. na zoo dikwijls herhaalde instanties op dit punt, zich hiertoe niet zouden laten bewegen, dan moest het H. H. Mog. niet verwonderen, zegt de gezant, indien Zijne Majesteit zou overgaan tot middelen, die zulke buitensporigheden voor goed zouden beletten (2).

Ook de ridderschap van het land van Valkenburg had in het begin van dit jaar eene poging aangewend, om de onophoudelijke retorsies, een gevolg van de overdreven zware Staatsche beden te doen ophouden. Zij zond een uitvoerig schrijven hierover aan H. H. Mog. gedagteekend uit Vaesrade, in het land van Valkenburg, (9 Febr. 1651). Zij beklagde er zich o. a. over, dat vreemdelingen, die geen voet land hier bezaten, de hooge betrekkingen kwamen innemen, in strijd met de privilegiën van het land, en dat belasting op belasting werd geheven, zonder de toestemming van 's lands Staten (3).

Deze missive kwam den 2den Maart ter dispositie van den Raad van Staten, waarop na beraadslaging, de Staten Gen. den 14^{den} van die maand het oude deuntje van vroeger opdreunden, dat nl. H. H. Mog. vrij waren te doen, wat zij wilden en dat zij zich aan niets behoefden te storen (4).

(1) Koninklijk archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. — Liasse 214. Memorie aan de St. Genez van 26 April 1651.

(2) Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche secretarie. — Liasse 214. Memorie van 26 April 1651.

(3) idem — Liasse 203. In dit pak bevond zich ook een schrijven van maarschalk Hoensbroek, van den 20sten dezer maand over ditzelfde onderwerp.

(4) Koninklijk Archief te Brussel. — Spaansche Secret. — Liasse 203

Toen dit alles niet geholpen had, achtte de Spaansche regeering van haren kant het oogenblik gekomen, om doortastende maatregelen te nemen, zooals overigens de gezant het in zijne laatste memorie had doen verstaan. Om hun recht van souvereiniteit in de drie landen van Overmaas te behouden, besloot zij :

1° De naburige garnizoenen, zooals dat van Navagne, van Gulik en dat van Rimbürg, in het land van Herzogenrade, te versterken, ten einde het garnizoen van Maastricht en de Staatsche ambtenaren van Overmaas beter in toom te houden.

2° Een streng bevel te geven aan de Gouverneurs der genoemde plaatsen, om de Drossaarden der drie quartieren bij te staan.

3° De beden der drie quartieren te gebruiken om de troepen van genoemde plaatsen te voorzien van amunitiebrood en verder onderhoud.

4° Zich meester te maken van de staatsche ontvangers en anderen, die zich het beheer der kerkelijke goederen wederrechtelijk aanmatigden.

5° De boeren, die geestelijke goederen zouden huren, gevangen te nemen.

6° Zijne Hoogheid den aartshertog te verzoeken, om aan 2 of 3 zijner raadsheeren, zooals bijv. den heer fiskaal Stockmans, last te geven, om op de landen van Overmaas te letten, opdat er niets verloren zou gaan van het recht van souvereiniteit en hierin niets zou verwaarloosd worden. Ook zou aan deze raadsheeren de bevoegdheid moeten gegeven worden, om te kunnen voorzien in de klachten der inwoners, zonder dat het noodig was zich tot den geheelen raad te wenden, iets wat slechts vertraging zou kunnen veroorzaken.

7° Een plakkaat uit naam van Z. Majesteit te doen uitvaardigen, inhoudende het verbod aan de inwoners in het vervolg geestelijke goederen in pacht te nemen, tenzij van de geestelijken zelf, en de opbrengst aan niemand anders dan aan de geestelijken te betalen (1).

Terwijl deze maatregelen genomen werden, ging de diplomatie haren geregelden gang. Van Spaansche zijde rezen nog altijd klachten over inbreuken op den Munsterschen vrede. Eene memo-

(1) Koninklijk archief te Brussel. — Spaansche Secretarie. — Liasse 203. — Mémoire pour la conservation des Pays d'Outre-Meuse, donné le 21 May 1651.

rie van Antoine Brun van den 5 Juni 1651 aan de Staten Gener. handelt over de abdij van Postel, de commanderie van Gemert en een plakkaat tegen de geestelijken.

Ter verklaring van dit laatste punt moeten wij er op wijzen, hoe de Predikanten, door HH. Mog. in de landen van Overmaas aangesteld, alles behalve welkom waren; het volk had zich met geweld tegen hunne vestiging verzet (1). Daarom verscheen reeds den 14 Apr. 1649 een plakkaat, waarin verboden werd, de aangestelde predikanten te storen of te hinderen in hunnen dienst „op pene van, naar exigentie der zaken, als perturbateurs van de gemeene rust bestraft te worden“ (2). Een plakkaat van dienzelfden dag wees de Pausgezinde geestelijken nogmaals het land uit en verbood „het houden van paepsche scholen, conventiculen en collecten.“ Op verbeurte van 100 pond Vlaamsch werd verboden, een Roomsche geestelijke te huisvesten. Degene, dien men driemaal op overtreding van dit verbod betrapte, werd uit het land gebannen (3).

Dit jaar had de groote Staten-vergadering van 's Gravenhage plaats, die op aandringen der provincie Holland was bijeengeroepen. In deze vergadering werd sterk aangedrongen op de handhaving en vernieuwing der plakkasten vooral tegen de paapsche superstitiën. Er werd zelfs voorgesteld om de vreemde gezanten aan te zeggen, dat zij niemand tot de godsdienstoefeningen in hunne kapellen mochten toelaten, dande personen van hun gevolg (4). De provincie Holland was wel geneigd, om in het belang van den koophandel het een en ander door de vingers te zien, maar het ontzag der predikanten, die zich reeds met staatszaken begonnen te bemoeien, besliste het anders.

Er werd dan in deze groote Staten-vergadering besloten, dat men de plakkasten zou handhaven en dat alle provinciën voor de uitvoering ervan zouden zorg dragen; dat ook de besluiten omtrent de invoering der gereformeerde leer in de Meierij van 's Hertogenbosch — en het is niet te verwonderen, dat het land van Overmaas hierin moest meedoen — zouden ten uitvoer gelegd

(1) JOS. HABETS, Geschiedenis van het bisdom Roermond. II, p. 190.

(2) Kerkelijk Plakkaatboek Dl. 8 p. 563.

(3) LUZAC, De landen van Overmaas p. 157.

(4) NUIJENS, Algemeene Geschiedenis. Dl. XII p. 44.

worden (1). Het is dan ook waarschijnlijk, dat, met het oog op deze maatregelen, de Spaansche gezant in eene memorie van 5 Juni 1651, handelende over de abdij Postel, de commanderie van Gemert en het Plakkaat tegen de geestelijken, met betrekking tot dit laatste punt zegt, dat hij nog altijd op een antwoord wacht op zijn schrijven van 13 April van verleden jaar; dat men hem reeds lang had beloofd de terugtrekking van een plakkaat „par lequel est defendue l'entrée et fréquentation en ces Pays aux ecclésiastiques, subjects de sa Majesté, contre les conventions expresses du traité de Paix, laquelle response il (de gezant) est d'autant plus obligé de presser, que sur l'assurance qu'il a donnée, qu'il y serait pourveu de la part de L.L. Seigneuries, on a retardé jusques à maintenant du costé de sa Majesté à faire un contreplacart contre les Ministres et Prédicants de cet Estat (Republiek), qui iusques à cette heure ont esté receus aux Provinces de la dite Majesté et y ont hanté et fréquenté avec toute liberté (2).

De Staten Generaal lieten van hunnen kant ook weer klachten hooren. De Raad van State verzocht den 6 Juni van dit jaar H. H. Mog. om met den gezant van Spanje of op de wijze, waarop het H. H. Mog. mocht behagen, te onderhandelen over de afschaffing van de Spaansche tollén op de Maas te Navagne en te Roermond. Van Staatschen kant was te Maastricht de tol reeds opgeheven.

Tengevolge hiervan zonden H. H. Mog. Gedeputeerden naar Maeseyck ten einde hierover met afgevaardigden van wege den koning in conferentie te treden. Hunne instructie bevatte bovendien plannen voor de afschaffing der tollén te Urmond en te Genep (3), die onderscheidenlijk tot Gulik en Kleef behoorden. Wij zullen later weer op die tollénquaestie terugkomen.

Het bovengenoemde plakkaat van 1649, waarin de verdrijving van pastoors en priesters uit het land van Overmaas werd bevolen, werd den 10 Februari 1631 andermaal afgekondigd onder het valsche voorwendsel, dat deze landen van gelijken aard waren als de Meierij van 's Hertogenbosch. Ook hadden de H. H. Mog. besloten om op kosten der inwoners de kerk van Vaals te vergrooten,

(1) NUIJENS, *Algemeene Geschiedenis*, Dl. XII, p. 44.

(2) Koninklijk Archief te Brussel — Spaansche Secretarie-Liasse 214.

(3) Koninklijk Archief te Brussel — Spaansche Secretarie — Liasse 203.

opdat deze zou dienen tot bedehuis voor de Protestanten van Aken, Borcette en omstreken.

Deze beide verordeningen waren, volgens een Spaansch plakkaat van 23 Maart 1651, nieuwigheden, in strijd met het derde artikel van den vrede van Munster. Daar de Staatschen hier geen acht op sloegen, droeg de Spaansche commandant van Limburg aan eene afdeling soldaten op, de Protestanten, die uit Aken naar Vaals ter kerke kwamen, te overvallen. En zoo werden op zekeren dag deze kerkgangers beroofd van een goed getal mantels, hoeden „ende andere plunderingh, sooveel sy (de soldaten) kosten becomen, sonder iemand aentesien, selfs den Prediger diese, naer eenigh quaed tractement, den mantel hebben ontruikt”. (Zie bijlage n° 50).

Eene Staatsche resolutie van 20 Mei 1651 gelastte diengevolge de Paapsche geestelijkheid zorg te dragen, dat de schade, dezen kerkgangers aangedaan, zoo spoedig mogelijk, door hen of door den kommandant der stad Limburg, vergoed zou worden en dat, bij gebreke hiervan, de schade bij retorsie op hen of op hunne goederen zou worden verhaald (1).

Het schijnt evenwel, dat de Spaanschen zich aan al deze voorschriften weinig gestoord hebben, want den 21 Juli daaropvolgende beklagen zich de Staten Gen. aan den gezant over eene tweede dergelijke overrompeling der gereformeerde kerkgangers te Vaals „dont ils en ont blessé quelques uns mortellement, qui courent grand risque de leurs vies; et quelques uns, tant hommes que femmes, dépouillés, tout nuds, lesquels ils ont traité fort barbarement, chose, pour la vérité, mal accordante avec la charité chrétienne et moins encore avec le dit Traicté de Paix, que nous prenons grandement a cœur (!). Dit had plaats gehad 's Zondags den 16 Juli (2).

Dit was waarschijnlijk geschied tengevolge van de strenge maatregelen, door de Spaansche regeering genomen, om hare souveriniteit te handhaven, en verder omdat men zich aan het protest der Staatschen niet gestoord had. Maar nu schreeuwden deze ook uit alle macht over foules, exacties en executies van wege den koning in de landen van Overmaas. Ook H. H. Mog. verzochten zijne Excel. den gezant „très affectueusement qu'il leur

(1) JGS. HABETS. Geschiedenis van het bisdom Roermond Dl. II p. 190.

(2) Koninklijk Archief te Brussel. Spaansche Secretarie.

plaise de contribuer ses soins et meilleures offices, afin que les dites violences contre et au prejudice des dits reformez, comme aussi la continuation des dites foules et exactions dans les 3 pays d'Outremeuse, puissent cesser réellement et de faict à l'avenir."

De Spaansche regeering had dit gedaan om op hare beurt eens de tanden te laten zien. Zij liet dan ook niet na haar recht te handhaven. Daarenboven schijnen deze maatregelen getroffen te zijn, om pressie uit te oefenen op de oprichting der *Chambre-mi-partie*, die de Staatschen altijd trachtten uit te stellen. Wij merken den weerslag van dit optreden in de vriendelijkheid, waarmede de Staten Gener., na alles wat tegen hunne geloofsgenooten is voorgevallen, aan den gezant over dit punt schrijven: „Nous n'avons pas voulu manquer de vous donner part de notre résolution prinse dans nostre assemblée générale touchant l'érection de la dite Chambre (mi-partie), ainsy que nous l'avons cy devant fait communiquer à Votre Excellence, n'ayant point en icelle fait aucun changement essentiel, mais ajusté aucuns articles avec de petites remarques, que nous estimons, que ne vous seront pas desagréables. Nous serons bien ayse de voir Votre Excellence bien tost icy de retour pour pouvoir concerter avec elle sur ledit subject, luy ascurants que nous ne manquerons pas de nostre part de contribuer tout ce qui pourra tendre a vuider et oster tous les différens, tout en ce qui touche les trois pays d'Outremeuse que les autres, qui ont trotté depuis quelques temps et que nous si avons d'autre intention que d'observer poinctuellement et religieusement le traicté de paix, fait entre le Roy d'Espagne et nous, dont nous espérons que Votre Excellence demeurera longues années en ces pays tesmoing oculaire" (1).

Dit vriendelijk schrijven was het antwoord op eene dringende nota van den gezant, gedagteekend 10 April 1751, waarin hij nogmaals de oprichting der *Chambre-my-partie* eischt „pour le bien commun des deux parties, tant en général que pour leurs subjects et vasseaux en particulier". Hij meent, dat er geene enkele reden meer bestaat, om uit te stellen, aangezien de koning het ontwerp, door de Staten gen. opgemaakt, heeft goedgekeurd, zoodat er niets meer te doen valt, dan dat ontwerp uit te voeren.

(1) Koninklijke Archieven te Brussel. Secretarie van Spanje. Brief van 21 Juli 1651.

Van den kant des konings was men hiertoe al sedert lang bereid (1).

Intusschen vlogen zich in Overmaas de partijen over allerlei punten in het haar. Zoo liet Robert van Ittersum, slotheer, drossard en ambtman van het kasteel, stad en land van Herzogenrade, bij wijze van plakkaat bekend maken, dat de bewoners zich niet moesten storen aan de bevelen van Antoon Cocx, een Spaansch ambtenaar, die de landsprocessen voor zijne „nieuw opgeworpene rechtbancke” te Rimburch „pretenselyck” avoceede. Hij herinnert de subalterne bancken, ingezetenen en geërfden aan een plakkaat, op dat stuk geëmaneed. (Zie Bijlage n° 5.)

Van meer gewicht was echter de twist, die losbrak over het recht van afschaffing van den tol op de Maas te Eijsden. Het genot van dezen tol bezat namelijk de heer de la Margelle, baron van Eijsden, wiens voorgangers hem sinds twee eeuwen gehad hadden.

Eenige Luiksche kooplieden kwamen hiertegen in verzet en maakten omstreeks 1630 een rechtsgeding aanhangig bij de schepenen van Maastricht, die hierin nochtans incompetent waren.

De raad van Brabant, aan wien de zaak werd voorgelegd, gaf dan ook den 22 Nov. 1631 eene interdictie aan de schepenen van Maastricht en aan de procureurs van de eischers. Dit gebeurde dus in den tijd, dat Maastricht nog in het bezit van den koning was. Toen Maastricht het volgende jaar tot de Hollanders overging, brachten de eischers het proces voor de commissarissen-deciseurs der stad, die hierin nog veel minder competent waren. De kooplieden kregen hier natuurlijk gelijk, waarop de baron weer zijne toevlucht nam tot den raad van Brabant te Brussel, die de eigenlijke bevoegdheid tot rechtspraak bezat, en het vonnis van Maastricht weer vernietigde. De raad verzocht daarenboven de commissarissen-deciseurs zich verder niet met de zaak in te laten (2).

Langen tijd bleef het proces als het ware dood, toen na 20 jaren tegen den baron van Eysden over dezelfde zaak eene nieuwe procedure werd aangegaan en hij den 31 Mei van het jaar 1651 per contumaciam werd veroordeeld om een groot deel dier tollens terug te geven, met interest en kosten van het proces, sedert 1651,

(1) Koninklijk archief te Brussel, Spaansche Secretarie, L. 214. Memorie van den Ambass. aan de Staten gen. van 10 April 1651, gedagteekend uit den Haag.

(2) Koninkl. Rijksarchief te Brussel, Spaansche Secretarie, Liasse 214. Memorie van den Ambass. aan de St. Gen. van 20 Sept. 1651, gedagteekend uit Den Haag.

geschat op eene buitengewoon groote som. De baron nam weer zijne toevlucht tot den raad van Brabant in Brussel, en verkreeg weer cassatie van het vonnis, op grond dat volgens den vrede van Munster alle aanhangige processen voor denzelfden rechter moesten uitgemaakt worden, als voor wien zij begonnen waren: dit nu was begonnen voor den raad van Brabant, blijkens de interdictie van 22 November 1631.

Dit waren de redenen, waarom de aartshertog zoo dringend aan den Spaanschen gezant in den Haag schreef, om H. H. Mog. het ongelijk van de heeren van Maastricht aan te toonen, en indien deze niettemin nog meenden recht te hebben, de zaak aan het oordeel der *Chambre-my-partie* over te laten. Daarenboven gelastte de aartshertog den gezant te zorgen, dat er *surséance* zou gegeven worden aan de executie, die de Brabantsche (Staatsche) schepenen van Maastricht gewapenderhand tegen den baron wilden uitvoeren. Van Spaanschen kant zou dan ook *surséance* gegeven worden aan de executies, die toegestaan waren op de goederen der Luiksche kooplieden binnen het hertogdom Brabant. De Staatsche troepen hadden namelijk den 19 Sept. van Maastricht uit het kasteel van Eijsden willen overrompelen. Zij waren tot op de *basse-cour* doorgedrongen en hadden er al het vee meegenomen, dat zij gevonden hadden, en zouden het kasteel zijn binnen gedrongen, indien niet bijtijds de valbrug was opgetrokken (1).

De Staatsche toestemming tot het verleenen van *surséance* schijnt zich evenwel te hebben laten wachten, want de gezant dringt er nogmaals op aan, in een schrijven van 30 Sept. 1651. Hij grondt ditmaal de billijkheid van zijn verzoek op de omstandigheid, dat Baron de la Margelle onderdaan is van den Koning en dat zijne goederen, zonder den geringsten twijfel, op Spaansch grondgebied lagen (2), iets wat wij evenwel betwijfelen, aangezien Eijsden in het land van Valkenburg lag, dat wel is waar in statu quo moest blijven, maar waarvan het bezit nog altijd betwistbaar was.

Wij geven evenwel toe, dat de Staatsche manier van handelen in dit opzicht „*contre tout style et coutume*” was, zooals de gezant zich in een volgend schrijven van 13 Nov. van dit jaar uitdrukt. Hieruit vernemen wij ook, dat deze eindelijk over het ge

(1) Koninklijk Archief te Brussel. Spaansche Secr. L. 214.

(2) Idem.

schil te Eysden van H. H. Mog. verscheidene stukken ontvangen had en dat hij bezig was ze te onderzoeken. Hij verneemt echter tegelijkertijd, dat de gewelddadige executies tegen den heer van Eysden intusschen zouden voortgezet worden, executies zegt hij, „qui se trouveront par après irréparables”. Hij gevoelt zich derhalve verplicht om er tegen op te komen, dat, terwijl men bezig is van weerszijden eene zaak te onderzoeken, men tot zulke gewelddadigheden overgaat. Hij verzekert H. H. Mog. dat zijn verzoek tot surséance niet is „pour éluder ou supprimer l'affaire”, maar „pour la vider à l'amiable et de bonne sorte” (1).

Den 3 Dec. hieropvolgende heeft de gezant de stukken van beide partijen onderzocht en is tot de conclusie gekomen, dat de heer van Eysden volkomen in zijn recht is, dat de kosten en boeten van het proces, zijnde 39000 gld., buitensporig hoog zijn, en dat ze hem opgelegd zijn, zonder in de gelegenheid te zijn geweest, iets ter verdediging te kunnen bijbrengen.

Hij verzoekt derhalve nogmaals H. H. Mog. in het belang van den vrede de executie te doen ophouden, den heer de la Margelle in het kasteel van Eysden te laten terugkeeren, en hem zoowel zijne roerende als zijne onroerende goederen terug te geven, in afwachting dat de zaak heelemaal zal uitgemaakt zijn. Hij stelt daarenboven voor, aangezien het een geding over de rechtspraak is, de zaak aan de Chambre-my-partie over te laten (2).

De Staten Gen. wilden hierop maar niet ingaan en bleven hun zoogenaamd recht op den tol van Eysden handhaven. Deze hardnekkigheid moet, naar ons inzien, voornamelijk toegeschreven worden aan de verschillende klachten van de lager gelegen Maas-steden, die hierin eene handelsbelemmering vonden. Zoo vinden wij in het Rijksarchief te Maastricht eene dergelijke klacht van Bur-gemeesters, Schepenen en Raden van Nijmegen over dezen tol. Zij noemen hem „eene onlijdelijke vexatie van de ingezetenen en de kooplieden deser landen, op de riviere de Maze trafiquerende” en verzoeken H. H. Mog. in overweging te nemen, of Eysden, dat eene pandheerlijkheid is, onder het souverain ressort van den

(1) Koninklijk Archief te Brussel, Sp. Secret. Liasse 214.

(2) Koninklijk Archief te Brussel. Secr. Espagn. : Mémoire de Monsieur l'Ambass. aux Est. Gén. à la Haye, le 3e de Dec. 1651, touchant les intérêts du baron d'Eysden.

Nederlandschen Staat (1), niet behoorde opgelost te worden. Dit was volgens hen een middel, om van de voorschreven vexatiën ontheven te worden (2).

Ten slotte vinden wij, dat op het einde van dit jaar in eene resolutie van de Staten gen. in hunne vergadering is gelezen „seekere memorie van de Heer Agent van der Veeleen, rackende de executie die bey de Heer van Eysden werd gecontinueert van deszelfs pretensen Thol op de Maze, waerop gedelibereert sijnde, is goedgevonden en verstaan, dat de voorschrevene memorie gestelt sal worden in handen van de Heeren Huygens ende andere Heeren H. Mog. Gedeputeerden totte conferentiën, omme metten gemelten Heer Ambass. daerover alsnogh te spreekken, ende de saecken daerheen te dirigeren, dat de koopluyden, trafiquerende op de voorschreve riviere, eenmael het effect mogen genieten van de sententie, dienaengaende 't haeren voordeel, in den jaere 1636 geobtineert, ende daerna in den jaere 1642 nogh nader geconfirmeert” (3).

De zaak werd dit jaar niet verder gebracht; zij bleef, zooals wij later zullen zien, nog langen tijd een twistpunt tusschen beide partijen.

Terwijl dit in Eijsden voorviel, ondervond de abt van Klooster-rade en den anderen uithoek van Overmaas, onaangenaamheden van een anderen aard. Zooals wij vroeger zagen, had de abt Winandus Lamberti met de Staten Gen. reeds moeielijkheden gehad bij het overnemen van het bestuur van zijn voorganger (4). Dit niet kunnende verhinderen, hadden de Staatsche ambtenaren getracht den prelaat het beheer zijner goederen te ontnemen en de cijnsplichtige dorpsbewoners verboden, voortaan hunne tienden nog langer aan de abdij te betalen; zij zouden dit voortaan aan den Staatschen ontvanger Marcellus Thiens moeten doen. De abt had een jaar lang onderhandeld om weer in het genot zijner rechten te komen, maar het was hem niet gelukt. De afgevaardigden van zes provinciën hadden besloten de abdij te laten uitsterven. Die van Holland en Westfriesland waren echter hiertegen. Deze hadden ver-

(1) Eysden was in 1651 „disputabel”.

(2) Rijksarchief te Maastricht. Resolut. des Etats-Gén. Sabbat 16 Déc. 1650.

(3) Rijksarchief van Maastricht. Resolutie van 17 Dec. 1651.

(4) Zie Hoofdstuk III, p. 185.

nomen uit de brieven van een hunner officieren, Culemborch, welke onrechtvaardigheden Marcellus Thiens en anderen er pleegden, welke giften en geschenken zij van de inwoners hadden weten te verkrijgen. Door toedoen dezer afgevaardigden werd Winandus Lamberti naar den Haag ter verantwoording geroepen, na hem eerst schriftelijk volle veiligheid beloofd te hebben. Wel wetende, dat het niet de eerste keer was, dat de Hollanders aan hun gegeven woord te kort waren gekomen, en niet veel vertrouwen in hun gegeven woord stellende, begaf hij zich eerst naar Maximiliaan, keurvorst van Keulen en liet zich door dezen tot „consiliarius honorarius” benoemen, door welchen titel hij met eenige aanbevelingsbrieven op meer veiligheid meende te kunnen rekenen.

In den Haag aangekomen werd hij door den Amsterdamschen burgemeester Bicker en andere afgevaardigden vriendelijk ontvangen, en hem werd vervolgens uitlegging gevraagd over de zaken van Kloosterrade, die hun reeds eenigszins door Culemborch bekend waren. Hij moest beloven op al hunne vragen naar waarheid te zullen antwoorden, hetgeen hij deed, onder voorwaarde dat zij van hun kant zouden zorgen, dat hij het vrije beheer zijner goederen zou terug krijgen. Ook dit werd beloofd. Hij kweet zich bij het verhaal van het bestuur en de handelwijze der Hollandsche ambtenaren zoo goed van zijne taak, dat de afgevaardigden hem verzekerden, dat zij er het hunne zouden toe bijdragen opdat hij in zijne rechten zou hersteld worden (1). Dit gebeurde blijkens eene resolutie van 20 Dec. van dit jaar, die wij in onze bijlagen onder n° 7 laten volgen; nochtans „non sine gravissimo onere” zegt onze annalist: de abdij moest namelijk ieder jaar 800 imperialen opbrengen tot bezoldiging van de hervormde predikanten, schoolmeesters en kosteren. Deze som moest gestort worden in de handen van den rentmeester Thiens (2).

De abt had dus in den Haag, tot groote ergernis van den Drossaard van Herzogenrade, Van Ittersum, en den ontvanger Marcellus Thiens, zijn pleit gewonnen. Nu zij hem in dit opzicht niet meer konden aanvallen, beproefden zij het van een anderen kant. De Staten hadden namelijk in bovengenoemde resolutie tevens te kennen gegeven, dat zij in de pandheerlijkheden Merkstein en Kerk-

(1) Zie HELIENDAL, *Annales Rodenses* p. 144 en 145.

(2) Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, Loketkas 37.

rade begeerden meester te blijven, iets waar zij geen recht toe hadden, aangezien de Prelaat van Kloosterrade de heer van die plaatsen was. Toen nu deze in het begin van 1652 (den 8 en 9 Jan.) in eigen persoon aldaar met zijne officianten de voogdgedingen had voorgezeten, en daarenboven een „schat” (belasting) had omgeslagen van 12 stuivers Brabantsch op iederen morgen land, werd hij deswege door de Staatsche ambtenaren bij de Staten generaal aangeklaagd (zie Bijlage n° 8).

De woede der Staatschen tegen den machtigen en invloedrijken abt was zoo groot, dat zijn leven in gevaar kwam. Toen hij eens met eenige personen door het Akerbosch kwam, loste een zekere Jan Bouschet, een soldaat uit Aken, die zich in het struikhout verscholen had, een schot op hem, zonder hem evenwel te treffen. Door de bedienden van den abt gegrepen, ontkende hij eerst zijne misdaad, maar te Aken gevangen gezet, bekende hij door eenige hervormden, wier namen hij niet wilde noemen, omgekocht te zijn, om deze daad te volvoeren. Men had hem hiervoor nieuwe kleeren en eene zekere som gelds beloofd. Hij zou zeker ter dood veroordeeld geworden zijn, indien de abt niet verzocht had zijn leven te sparen. Hij werd door de rechters uit het land gebannen (1).

Wij zullen in het vervolg nog meermalen in de gelegenheid zijn, om de moeielijkheden, die Rolduc met de Staten Gen. ondervonden heeft, te vermelden.

(1) Heyendal, *Annales Rodenses*, p. 145 en 146.

HOOFDSTUK V.

1652.

Indien men in het begin van dit jaar de zitting der Staten Gen. in den Haag had bijgewoond, toen HH. Mog. en de gezanten der vreemde vorsten elkander met de oogenschijnlijk bestgemeende nieuwjaarswenschen begroetten (1), zou men gemeend hebben, dat de republiek op den besten voet met alle vorsten stond; 't was enkel politiek en diplomatie. Tal van adders schuilden in het gras.

Aitzema zegt in 't algemeen, sprekende van de onderhandelingen gedurende dit jaar, dat Brun ernstige klachten uitte over de „excessen ende violentie, die hij seide te worden begaen bij de officieren van desen Staet (Republiek) in de landen van Overmase”. Wij zullen eens nagaan, waarin deze buitensporigheden bestonden.

Reeds den 15 Jan. beklagde zich de gezant over de buitengewone gewelddadigheden, die in het land van Overmaas door van Till en andere van H.H. Mog. Officieren, meest behoorende tot het garnizoen van Maastricht, bedreven werden. Op Kerstdag van verleden jaar waren deze, gedurende de godsdienstplechtigheid, gewapenderhand in de kerk van Houthem (in het land van Valkenburg) binnengedrongen. Zonder eerbied voor plaats noch plechtigheid, kwamen zij eenige particulieren gevangen nemen, die vroeger schepenen geweest waren, in dienst van Z. Maj. den Koning. Zij hadden nochtans dit ambt sedert twee jaar vrijwillig opgege-

(1) Algem. Rijksarchief te Brussel. — Sp. Secr. n. 228, betiteld: Corresp. d'Antonin Brun, ambass. à la Haye, avec les Est. Gén. 1648-1652.

ven, om in rust te kunnen leven. De Staatschen gingen hierbij zoo ruw te werk, dat zij 4 of 5 personen in de kerk verwonden.

Daarenboven had genoemde van Till, vergezeld van de ontvangers Padburch en Donder, verschillende koninklijke officieren in het overige land van Overmaas doen gevangen nemen en anderen genoodzaakt zich op neutraal gebied terug te trekken.

Den 27 Dec. l. l. had zich een troep soldaten van Maastricht, aangevoerd door den luitenant van de compagnie van den Rijngraaf, vergezeld van een trompetter, naar Heerlen, in het land van Valkenburg, begeven, waar zij in de herberg van Jean Paesken vijf Spaansche officieren van het garnizoen van Navagne aantroffen. Deze werden met stok en sabel zoodanig door hen toegetakeld, dat er een hunner, Antoon Raphaël, korporaal van de compagnie van den baron de Clerval, 's konings onderdaan, het met den dood moest bekoopen.

Dit waren, zegt de gezant terecht, „procédures et actes insupportables”, te meer omdat zij voorafgegaan waren door zooveel andere geweldplegingen, vooral ten aanzien van de geestelijkheid, die grootendeels, en nog wel zonder eenige reden, van hunne goederen waren beroofd geworden. Zij waren toch ook onderdanen van den koning, merkt hij op (1). Met het oog op de spoedige oprichting der „Chambre-my-partie” was deze handelwijze dan ook niet te verdedigen.

De Staatschen waren niet tevreden met hunne tyrannie in de drie „disputabele” landen uit te oefenen, zij wilden die ook nog tot het land van Limburg uitstrekken. Zoo schrijft ten minste, omtrent dien tijd, Wouter van Meer aan den gezant. Zij waren namelijk van plan, het land van Limburg te doen bijdragen in de beden en domeinen. De ijverige ambtenaar raadt daarom den gezant aan wederkeerig retorsies uit te oefenen in het land van Herzogenrade, ten einde de Staatschen hiervan te doen afzien. Van Meer zelf had zijn huis moeten verlaten, dat verschillende keeren van meubels en vee beroofd werd. „Bref”, zegt hij, „je suis persécuté à toute outrance et continuellement menacé de mort” (2).

De Staatsche ontvanger Padburch ging zelfs zoover, dat hij, met eenige officieren van het Maastrichtsch garnizoen en een honderdtal

(1) Alg. Rijksarch. te Br., Sp. Secr., L. 214. Mem. van 15 Jan. 1652.

(2) Algem. Rijksarch. te Br. Sp. Secr. L. 234 (30 Jan. 1652).

soldaten, voorzien met houweelen en andere werktuigen, zich naar Heerlen (land van Valkenburg) begaf, om er eenige kerken af te breken, altaren omver te halen en andere kerken van hare beelden en sieraden te berooven, — een ware beeldenstorm — een vergrijp, zegt de gezant, „non seulement contraire aux bonnes institutions de LL. SS., mais encore au traité de paix et mesme aux conférences comencées et à l'approche de la Chambre mi-partie. De gezant verzocht HH. Mog., dat, indien het gebeurd was tegen hunnen wil, zij de daders zouden straffen en de schade herstellen, doch indien het op hun bevel geschied was, zij hem hiervan mededeeling zouden doen; dan zouden ook van den kant van den koning afdoende maatregelen tegen zulke procedures genomen worden.

De Staatsche Marcellus Thiens verscheen ook weer op het tooneel. Hij werd namelijk beschuldigd van eene menigte retorsies uitgeoefend te hebben in het land van Limburg, dat zonder twijfel Spaansch was. Hij liet er de cijnsen, renten en inkomsten van de koninklijke domeinen opeischen, onder voorwendsel dat de koning hetzelfde deed in de drie andere kwartieren van Overmaas, die evenwel nog disputabel waren. De gezant verzocht H. H. M. hieraan een einde te doen maken; want, indien de koning van zijnen kant de retorsies in die landen zoover wilde drijven als zij, dan zouden de zaken zeer slecht staan. De handelwijze der Staatschen in het land van Limburg zou dan hetzelfde zijn, alsof de koning gewapenderhand de domein-opbrengsten en andere inkomsten in de Meierij van 's Hertogenbosch zou willen heffen, ressorteerende onder Staatsche jurisdictie (2).

H. H. Mog. schijnen op die verschillende klachten niet te hebben kunnen of te hebben willen antwoorden, want den 9 April daaropvolgende dringt de ambassadeur aan op een antwoord op zijne memorialen, betreffende de geweldplegingen van Padburch te Heerlen en van Thiens in Limburg.

In de maand Mei had de gezant eenige dagen doorgebracht te Brussel bij den Aartshertog Leopold. Hij was er ophelderingen en instructie gaan vragen over de voornaamste punten van geschil tusschen den Koning en de Republiek, waarschijnlijk met het oog op de spoedige oprichting der Chambre-my-partie. Het gevolg van

(1) Ibid. L. 214 (22 Maart 1652).

(2) Alg. Rijksarch. Brussel L. 214 (Memor. v. 27 Maart 1652).

dit bezoek was een hernieuwd aandringen van den gezant om de punten van geschil zoo spoedig mogelijk uit den weg te ruimen „soit par voye d'accord, soit de iustice” (1).

Voor al voor het laatste middel, „voye de justice”, waren de Staten niet te vinden. Zij gingen voort met hunne stukken op het Overmaasch schaakbord vooruit te schuiven, zonder zich veel aan de wetten der rechtvaardigheid te storen. De ontvanger Thiens vergreep zich aan het geld, voortkomende uit de Calamine, in het land van Limburg, onder voorwendsel dat de bewoners geweigerd hadden de koninklijke Domeingelden te betalen. Van Ittersum met den schout Reye, van Herzogenrade, joeg particulieren, die sedert jaren in dienst van den koning waren, met vrouw en kind als bandieten uit het land, enz. Voor verdere geweldplegingen in dit jaar zie men Slanghen, Een blik op Valkenburg enz., bl. 158 en volg. (2).

De zooeven aangeraakte Calamine-zaak was de volgende: De Calamine- of Calmes-berg, in het land van Limburg, leverde reeds in dezen tijd eene aanzienlijke hoeveelheid koper op, die de koper-slaggers uit de Rijkssteden, Aken, Stolberg en Cornelismunster, aldaar kwamen opkopen. De opbrengst behoorde tot de Domein-inkomsten van het land. Marcellus Tiens legde beslag op dit koper, onder voorwendsel, dat Z. Majesteit zich had laten domeingelden betalen in de landen van Valkenburg, Dalhem en Herzogenrade. Zijn voorganger van Ylem, wonende te Maastricht, had in zijn tijd slechts uit het land van Limburg door retorsie doen halen wat de koning aan beden had geheven in de andere landen van Overmaas. Thiens ging evenwel zoo ver, dat hij tot een bedrag van 60000 gld. uit de inkomsten der Calamine wegroofde, terwijl de koninklijke beden in het land van Overmaas destijds slechts ongeveer 15000 gld. bedroegen (3).

Ondanks herhaalde klachten was hierin van wege de Staten den 23 Nov. nog geen verandering gebracht. Thiens ging door met zich meester te maken van de inkomsten der kopermijnen en met de inwoners te molesteeren; „une procédure”, zegt de

(1) Ibid. (Mem. van 1 Juni 1652).

(2) Wij gaven bovengenoemde retorsies, omdat wij ze bij geen schrijver hebben vermeld gevonden.

(3) Alg. Rijks Arch. Br. Sp. Secr. L. 214. (Memor. van 19 Sept. 1650).

gezant, „qui ne peut estre autrement interprétée que par une pure hostilité, puisqu'elle est accompagnée de violences en un Pais appartenant sans contradiction à Sa Maj^{te}, dont ledit Ambassadeur a déjà tant de fois réclamé, sans que pourtant il voye aucun effect de ses plaintes en chose si iustes.” Hij verzoekt hierbij, dat men hem zegge, of dit alles van H. H. Mog. zelf uitgaat of niet. In het eerste geval zal hij hen niet meer met memoriën lastig vallen, maar handelend optreden, in het tweede, zouden zij goed doen, het geroofde zoo spoedig mogelijk terug te geven en Thiens verhinderen om door te gaan met proceduren, die strijdig waren met den vrede van Munster (1).

De Heeren Raden van Brabant en de advokaat fiscaal hadden goedgevonden de van oudsher bestaande schepenen in de landen van Overmaas ter „ordinarie vergaderingen en respectieve genachten” te dagen, zooals dit gebruikelijk was, voor dat de twist over deze landen ontstond. Aangezien dit evenwel destijds niet zonder gevaar en schade plaats kon hebben, hadden zij besloten de gedaagde schepenen schadevergoeding te verzekeren voor het nadeel dat hun, ter zake der verschijning in de vergadering, eventueel van den kant der Staatschen kon worden toegebracht. Het was aan dezen maatregel te danken, dat de schepenen ondanks de vervolgingen, waaraan zij uit dien hoofde van de zijde der Staatschen voortdurend blootstonden, steeds trouw in de hoofdbanken opkwamen.

De gevolgen bleven natuurlijk niet uit. Den 13 October 1652 werd Karel Schutgens (2), schepen der hoofdbank Meerssen, door zekere Fransche soldaten, waarvan wij hierboven melding maakten, gevangen genomen, en in „berghen en speloncken” vervoerd, zegt Wolter van Meer in zijn dagboek. Na lang zoeken kwam men op zijn spoor; na lange onderhandelingen en tegen een losgeld van 5158 gld. 5 st., werd hij uit zijne gevangenschap verlost (3).

Willem Stassen, bediende en boschwachter van Zijne Majesteit, en Lemmen Raemaekers ondergingen hetzelfde lot. Zij werden gedurende 12 dagen in „berghen en speloncken” opgesloten, hevig geslagen en verwond. Hunne invrijheidstelling geschiedde slechts ten koste van groote sommen gelds, deels voor bodeloonen, deels voor

(1) Algemeen Rijksarchief Br. Secr. Esp. 214 Mem. van 23 Nov. 1652.

(2) Slanghen noemt hem Schugens. Wij hebben evenwel den naam Schutgens in verschillende stukken geschreven gevonden.

(3) Eene memorie van den Sp. gezant, gedagteekend 12 Nov. 1652, zegt, dat het rantsoen van Schutgens 300 pistolen bedroeg.

soldij der soldaten van Maastricht, door den Gouverneur dezer stad uitgezonden, om hem te zoeken. Zoo ging het ook met Mr Peter Franssen en Nelis van Clermont, vaceerende ten platten lande in dienst van Z. Maj. in de bank van Heerlen. Deze werden acht dagen gevangen gehouden en moesten 80 patacons betalen voor rantsoen, dat hun door den Spaanschen thesaurier generaal de l'Abbeye werd verstrekt (1).

„Het was ook te dezer tijd”, zegt meergemelde Slanghen, „dat Jan Nijsten en Willem van Oensel, beiden schepenen der bank Beek, op last van den luitenant voogd Pesters, binnen Maastricht op het stadhuis in de gevangenis werden gezet.

„In ditzelfde jaar 1652 kreeg de schepen G. Wijnants van zijne ambtgenooten last, om te 's Gravenhage proces aan te hangen tegen den drossaard van Till, tot afwering der feitelikheden, die deze was drijvende, zoo tegen gemelden Wijnants, als tegen zijne mede-Schepenen, ambtgenooten en andere officieren van Zijne Majesteit. De zoon van den schepen Wijnants had te dezer zake drie volle maanden te 's Hage gevaceerd en het zoo ver gebracht, dat den drossaard van Till bij vonnis werd aanbevolen den schepen Wijnants en anderen te laten ongemolesteerd”.

Bij wijze van revanche namen de Spaansche officieren toen van hunnen kant ook Staatschen gevangen en zetten hen op water en brood. Dit had nochtans weinig uitwerking, aangezien de Staatschen er dan nog meer gevangen namen en daarbij door het sterke garnizoen van Maastricht steeds op krachtigen steun konden rekenen (2). Deze gingen nog verder en dreigden met gevangenneming van alle ambtenaren, die den eed van gehoorzaamheid aan de Republiek zouden weigeren. (3)

Wij zullen nu het tooneel van verwarring en ellende, die er in Overmaas heerschte, voor eene korte wijle verlaten, om een blik te slaan op de diplomatische verwickelingen.

De spil, waar alles om draaide, was de oprichting der Chambremy-partij. Voor de eene partij scheen zij een schrikbeeld, voor de andere een reddende engel.

(1) SLANGHEN, Een blik op Valkenburg, p. 161 en 162.

(2) Bijzonderheden hierover zijn te vinden in SLANGHEN: Een blik op Valkenburg, p. 157 en volg.

(3) Alg. Rijksarch. Br. L. 214. Mem. van 12 Nov. 1652.

De Staten generaal, ten einde de oprichting der gevreesde Kamer nogmaals op de lange baan te schuiven, deden het voorstel, om te voren eenige punten in der minne af te doen (1).

Reeds in het begin van dit jaar, den 16 Febr., schrijft de gezant met betrekking hierop aan de Staten: „Il semble au sous-signé Ambassadeur d'Espagne sur la proposition et ouverture à luy faite par les SS^{rs} députés de Mess. les Etats Gen. lundy dernier, 12e du présent mois et an, de vouloir réciproquement aviser, quelles difficultés de celles, dont le iugement doit estre remis à la Chambre mi-partie, pourraient estre préalablement traitées à l'amiable et par voye d'accord” (2).

Onder deze vooraf te behandelen punten bevond zich ook de questie over de landen van Overmaas „tant au possessoire, qu'au pétitoire” (3).

Het proefschrift over de Chambre-mi-partie, door Van Hoogstraten, is wel is waar niet onverdienselijk, maar in vele opzichten zeer onvolledig. Wij zullen trachten zijne gegevens zooveel mogelijk aan te vullen.

In Maart drong Brun wederom aan op het oprichten der tweeledige kamer. In zijne toespraak tot de Staten Gen. in het begin van het jaar had hij reeds gezegd, dat hij deze inrichting beschouwde „comme un canal par où nous pourons faire couler et décharger toutes les mauvaises humeurs, qui autrement estant retenues pourraient peut-être altérer en quelque façon la bonne constitution de la paix” (4).

De Staten, zooals wij reeds zeiden, hadden evenwel geen oor voor deze schoone woorden. Hij herinnerde daarom den 29 Febr. de Heeren nogmaals aan hunne belofte, hem in hunne laatste bijeenkomst gedaan, om namelijk zoo spoedig mogelijk af te doen wat er nog te verrichten viel voor de volledige oprichting der Kamer. Hij voegde er aan toe, dat hij van wege den koning, zijn meester, nooit iets achterwege had gelaten, om de oprichting te bespoedigen „d'un ouvrage si salulaire et nécessaire” (5).

(1) Over deze punten zie Van Hoogstraten: Proeve eener geschiedenis der Chambre-mi-partie, p. 21.

(2) Algemeen Rijksarchief: Br. L. 214. Mem. van 16 Jan. 1652.

(3) Idem.

(4) Rijksarch. Br. L. 228.

(5) Alg. Rijksarch. Br. L. 214. Dit stuk behelsde ook eene klacht omtrent eenige goederen,

Na nog eens den 27 April op de oprichting van de „Chambre-my-partie” te hebben aangedrongen en gevraagd, dat men er de instructie van opmake, werd deze eindelijk, zoowel als het leden-tal en de eedsformulieren, den 12 Juli van weerszijden vastge-steld (1). De rechters werden echter nog niet benoemd, noch de Kamer opgericht, hoewel, nu de Instructie er was, de kans daartoe gunstiger scheen.

Voor al op aandringen der Staten Generaal, die steeds, wat de Kamer betrof, uitstel verlangden, besloot men „7 pointen ende articulen differentiael, voorcomende uyt het tractaet van vrede, by amicable conferentie tusschen den heer Ambassadeur van Spaigne ende de Heeren Gedeputeerden van haere H. Mo.” af te doen (2).

Nummer één dezer punten zou zijn, volgens de St. Gen. zelven, „de dispute ende controversiën ontstaen ende geresen ten opzichte van de drie landen van Overmaze, te weeten Valckenburgh, Daelhem en 's Hertogenrade, die volgens het 3de articul van het tractaet van vrede soudén moeten gerenvoyeert worden aen de „Chambre-my-partie” omme aldaer gedecideert te worden (3).

Ofschoon de Gezant in het begin niet ongenegen was aldus eenige zaken uit den weg te ruimen, betoonde hij ten slotte eenigen tegenzin. Deze ontsproot uit de weinig loffelijke manier van handelen der Staatschen, die hunne ontvangers alweer gelast hadden, om er de tienden en den eerstvolgenden oogst der kerkelijke goederen in beslag te nemen. Hij vraagt, dat de H. H. Mo. dit zouden verbieden, of wel „trouver quelque tempérament pour y subvenir (namelijk aan het onderhoud der geestelijken) attendant

toebehorende aan de abdij Ste Gertruide te Leuven. Zij luidde als volgt:

Finalemēt le dtt Ambassadeur prie encore LL. SS. de vouloir pour le bien de Justice, et ensuite du traité de Paix, ordonner que les biens et fruits, qui en ont esté levés, situés dans leur juridiction et dépendant de l'abbaye de Ste Gertrude à Louvain, soyent relachés et mis hors d'annotation au profit de ladite Abbaye. d'autant plus que le Prélat d'icelle a fait volontairement des offres très avantageuses pour la sustentation des ministres predicants, qui pourraient estre établis sur aucunes parties desdits biens; de sorte qu'il n'y peut avoir la moindre difficulté en la restitution pretendue par ledit Prélat selon les titres et documents par luy exhibés, que ledit Ambassadeur a voulu voir et examiner attentativement etc.

(1) En niet, zooals de Heer Pelerin op bl. 13 van zijn reeds genoemd werk zegt, den 20 July 1653.

(2) Alg. Rijksarch., Br. L. 204.

Van Hoogstr. in zijn genoemd proefschr. spreekt maar van 6 punten.

(3) Id.

que la cause soit décidée au principal par la Chambre-my-partie, dont l'établissement et l'ouverture doit se faire en peu de iours" (1).

De gezant dacht misschien, dat, wijl de instructie voor de zoo lang gewenschte Kamer vastgesteld was, deze zoo spoedig mogelijk in werking zou treden, maar hij rekende buiten den waard. De H. H. Mo. bleven aandringen op eene voorafgaande afdoening van eenige punten.

Hij gaf daarop den 29 Juli te kennen, dat hij wel bereid was dit voorafgaand accoord aan te nemen, zoodra H. H. Mo. de landen van Overmaas in den toestand zouden gebracht hebben, waarin zij waren, op het oogenblik, dat de vrede van Munster geteekend werd; „ce qui estant restablí, on pourra composer la dispute et controverse survenue, avant que de la renvoyer à ladite Chambremy-partie, pour y estre décidée" (2). Hij zegt, dat hij dit doet, aangezien de commissarissen van H. H. Mo., die zich te Maastricht bevonden, voornamelijk de heer Raesveltd, zooveel nieuwigheden bij hunne aankomst hebben ingevoerd, o. a. dat zij al de edelen van het land van Valkenburg wilden dwingen den eed van trouw aan H. H. Mog. af te leggen, en dat zij de kerkelijke goederen tegen eene niet meer af te koopen som in admodiatie of pandschap gaven. En dat dit alles — hij noemt daarbij het beslag op de inkomsten van de Calamine (3) — gebeurt op het oogenblik, dat juist de beste maatregelen op afdoening der geschillen genomen zijn. Hij voegt er dan ook terecht aan toe „Que si sur semblables dispositions et incidents qui renversent l'essence et nature du principal, il entrerait en accomodement, sans aucun remède préliminaire, il en pourrait estre blasmé et désavoué" (4).

Wat er ook van zij, H. H. Mog. hebben die voorafgaande vergadering van gecomiteerden weten door te drijven. Zij had plaats te Mechelen en had niet alleen ten doel de beslissing van het Overmasche geding, maar ook de regeling van het tarief der rechten van den kant van Spanje en Nederland, te heffen op de Schelde en in Vlaanderen.

(1) Alg. Rijksarch. Br. I. 214, Mem. van 15 Juni 1652.

(2) Alg. Rijksarch. Brux. ibid. Mem. van 29 Juli 1652.

(3) Zie hier voren.

(4) Alg. Rijksarch. Br. I. 214, Mem. van 29 Juli 1652.

Deze vergadering verdient wel eenige aandacht, aangezien zij van den eenen kant eene voorloopster is geweest van de eigenlijke *Chambre-my-partie* en van den anderen kant weinig of geen licht over haar bestaan en hare verrichtingen verspreid is. Wagenaar alleen zegt van haar: „zij verrichtte weinig, omdat men elkanderen niet verstaan kon over de wijze van handelen”.

Dat zij weinig of niets uitrichtte is juist; dat bekend Van Hoogstraten ook, maar wat niet juist is en waar Van Hoogstraten over zwijgt, dat is de reden, waarom zij niets uitrichtte. Laten wij, om de zaak op te helderen, eerst de leden en de strekking dezer vergadering aangeven

Volgens een rapport, door Van Hoogstraten in het Rijksarchief te 's Gravenhage gevonden, zouden door de Staten generaal gecommitteerd geworden zijn de volgende vijf heeren: Jhr Amelis van der Bouckhorst, heer van Wimmenum, Baljuw en Dijkgraaf van Rijnland, eerste curator van de Leidsche Hoogeschool; Nicolaas Verbolt, burgemeester van Nijmegen; Pieter de Huijbert, Raad en Thesaurier van Middelburg; Jhr Alexander van der Capellen tot Budeloff (Boedelhof) en Meervelt, heer van 's Heeraartsbergeren, Rigter der stad en van het ambt Doesburgh, en Alwijs van Halewijn, oud-Raad der stad Dorcht en gedeputeerde ter vergadering van de Staten van Holland (2).

Wij betwijfelen echter de juistheid dezer lijst. Onzes inziens behoort de heer Verbolt hier niet in aanmerking te komen. Vooreerst komt zijn naam niet voor onder de handteekeningen aan het slot van het rapport. Vervolgens zou het vreemd zijn, dat tegenover vier Spaansche afgevaardigden vijf Staatsche zouden staan, iets wat niet overeenkomt met de verklaring van den gezant in eene memorie aan de St. Gen. van 30 Sept. 1662, waarin hij woordelijk zegt, dat de conventie was „du nombre de quatre de chacun côté” (3).

Tegenover deze vier Nederlandsche gedeputeerden stonden de volgende vier Spaansche: Antoine l'Hermite, president van den Grooten Raad van Mechelen; Johan Baptista de Stucker, Raadsheer in het Hof van Gelderland; Verheijen, Raadsheer in den

[1] WAGENAAR. Ned. Hist. p. 376.

[2] Al de anderen waren Gedeput. der Staten Gen.

[3] Alg. Rijksarch. Br. Secr. Esp. L. 214.

Grooten Raad en Sponraey, Raadsheer en gewoon lid van de Rekenkamer.

Blijkens het „*pouvoir*” door H. H. M. aan hunne Gedelegeerden mede gegeven, dienden hunne conferentiën „tot bevordering van de ontlasting der rivieren, als anderszins” of zooals het „*pouvoir*” van den Aartshertog Leopold het juister en meer omstandig uitdrukte „pour y traicter par ensemble sur la cessation des charges, qui durant les guerres passées ont esté imposées sur les rivières de ces provinces, comme aussy sur l’égalité de celles des portes de Flandres avec l’Escaut, et autres bouches de mer”. Toen de Staatssche afgevaardigden de opmerking maakten, dat dit laatste „*pouvoir*” uit naam van den Aartshertog Leopold en niet uit dien des Konings was afgegeven, zooals aan het hoofd ervan te lezen stond, bewilligde de Aartshertog in het verzoek der Nederlandsche Gedeputeerden, om dit te veranderen.

De reden, waarom deze bijeenkomst tot niets leidde, was de volgende: Nauwelijks was de vergadering bijeengekomen, of de Hollandsche afgevaardigde, de heer Awys van Halewijn, vertrok plotseeling, zonder de anderen hiervan kennis gegeven te hebben, „quoyqu’ils l’ayent traicté avec toute sorte de civilitez (1). Twee andere Staatssche afgevaardigden trokken ook naar huis, zoodat de Heer van Wimmenum (Cornelis van Bouckhorst) nog overbleef. Deze verklaarde wel, dat hij voldoende volmacht bezat, om alleen te onderhandelen, maar aangezien er te voren bepaald was, dat er vier van weerszijden moesten tegenwoordig zijn, hielden zich de Spanjaarden hieraan en wilden niet met de onderhandelingen voortgaan. Daarenboven had de provincie Zeeland, tegen hare vroegere beloften en besluiten in, verklaard, dat zij zich aan de besluiten dier Mechelsche vergadering niet zou onderwerpen; zij had dien ten gevolge ook geenen afgevaardigde gestuurd, ofschoon zij in dit alles betrokken was. In deze omstandigheden onderhandelen „ce serait traicter avec peu de certitude et sécurité”, zegt de gezant terecht (2). Hij verzocht H. H. Mo. hunne afgevaardigden spoedig terug te zenden en de Spaanschen te Mechelen niet zoo lang tevergeefs te laten wachten; dat indien de vergadering ontbonden werd, dit de schuld zou zijn van H. H. Mo. zelve, die ondanks hunne zoowel mondeling als

(1) Alg. Rijksarch. Br. L. 214 Mem. van 30 Sept. 1652.

(2) Algem. Rijksarch. Br. L. 214. Mem. van 20 Sept. 1652.

schriftelijk gesloten overeenkomst, dit het eerst gezocht hadden (1).

Zoo gebeurde het, en de bijeenkomst liep op niets uit. Den 29 Maart namen de Gedeputeerden, die nog over waren, van elkander afscheid „en zijn wij”, zoo luidt bovengemeld rapport, „alzo wederzijds met veel complimenten en gewoonlijke beleefdheden, in zulke occasie gebruikelijk, van elkander gesepareerd, om aan onze heeren principalen te refereren het gepasseerde in de voorz. conferentie”.

Met de oprichting der *Chambre-my-partie* zelve kwam het dit jaar niet verder dan tot eenige „kleine remarques”, die de heer van Wimmersum den 24 Junij 1652 ter tafel van H. H. Mo. bracht. Deze aanmerkingen waren door den secretaris van den heer Brun gemaakt op de bewoordingen der Instructie en der Commissie-formulieren. De Staten Gen. stemden toe hieraan te voldoen (2).

Gedurende al deze onderhandelingen waren de Hollanders doorgegaan met op hunne welbekende manier de drie landen van Overmaas te besturen. Ofschoon de partijen in den Haag en te Mechelen, voor dien tijd ten minste, ver van het betwiste terrein verwijderd waren, werden zij nochtans van weerszijden goed ingelicht. De Spaansche gezant scheen zelfs gewichtige inlichtingen over Overmaas te ontvangen van een Hollandsch ambtenaar, Cuijlenbourg genaamd, die naderhand, naar men meent, op aandringen en op de aanwijzing van den ontvanger Padburg, werd gevangen genomen. Men ziet uit een brief, dien de gezant hierover aan Wouter van Meer schrijft, dat hij met die gevangenneming tamelijk in verlegenheid geraakt is. (Zie Bijlage n° 9). Deze wordt daarom verzocht het gezantschap over de Overmasche gebeurtenissen op de hoogte te houden, „en narrant le faict, comme il se sera passé, sans exagération” (3).

De Staatschen hadden er een leger van hoogere en lagere ambtenaren, die steeds met de pen gereed stonden, indien er iets was over te brieven, tot de commissarissen-deciseurs van Maastricht toe, die den 23 Sept. van dit jaar in het 18de art. van hun rapport in bedenking gaven „of 't regt van 't kleynzegel niet en

(1) Ibidem.

(2) VAN HOOGBSTRATEN. Proeve eener Gesch. eener „Ch-my-partie”, p. 25.

(3) Zie Bijlage n. 9.

behoort ingevoerd te worden in de landen van Overmaas, tot profyt van een Protestantsch Weeshuis te Maastricht (1).

Ook omtrent het financieele beheer der Spaanjaarden in de landen van Overmaas, lieten de Staten zich nauwkeurig inlichten. Zij richtten hiernaar de slotsom hunner eigen beden in die steeds aanmerkelijk hooger waren dan die der tegenpartij (2) Als een staaltje van dergelijke informatie geven wij als bijlage eene „omlage ende repartitie” over het land van Daelhem, op naam van den Koning van Spanje, sedert 2 Mei 1652 tot 22 Dec. 1654 (zie Bijlage n° 10). Zij kan als aanvulling dienen van hetgeen Slanghen op dit punt uitgegeven heeft over het land van Valkenburg.

Dit rapport over de finantiën van het land van Daelhem werd door Hans Willem van Till, staatsch Drossaard van dit land, ingeleverd aan H. H. Mo., die het ter kennisgeving in handen stelden „van hunne gedeputeerden tot de zaken van Overmaas „om te visiteren, examineren ende daervan rapport te doen” (3).

(Wordt vervolgd).

(1) Rijksarch. Maastr. Resolut. 23 Sept. 1652.

(2) Zie hiervoor SLANGHEN: „Een blik op Valkenburg”.

(3) Alg. Rijksarch. 's Gravenhage Loketkas 44.